

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2016-2018

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Magdalena Beranová

Rodinná politika po roce 1989 v ČR

Praha 2018

Vedoucí diplomové práce:

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2016-2018

DIPLOMA THESIS

Magdalena Beranová

Family policy after year 1989 in Czech Republik

Prague 2018

Diploma Thesis Work Supervisor:

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Magdalena Beranová

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Doc. PhDr. JUDr. Jakubovi Rákosníkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a velkou trpělivost při vedení mé diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce se ve své teoretické části zabývá rodinnou politikou v roce 1989, jejími institucemi a právními formami. V další části práce sleduje vývoj rodiny, jejího postavení ve státě a důležitost stanovení koncepce rodinné politiky po roce 1989 až do roku 2017. Hlavním cílem práce je analýza rozdílů ve složení rodiny, rozdílů mezi postavením rodiny a rodinnou politikou v roce 1989 a 2017. Součástí práce je také rozbor budoucího postavení rodiny ve státě a jejího zajištění pomocí koncepce rodinné politiky. Závěr práce obsahuje shrnutí všech poznatků, ke kterým pisatelka dospěla v oblasti rodinné politiky, rodiny, jejího postavení ve státě, a to jak v současnosti, tak v budoucích letech.

Klíčová slova

Česká republika, právní normy, rodinná politika, sociální zabezpečení, státní instituce, zaměstnanost žen

Annotation

The Diploma Thesis deals – within its theoretical part – with the comparison of the family policies between years 1989 and 2017. It is concerned with family as social institution and the importance of conception of the family policy between the years 1989 and 2017. The primary goal of the Diploma Thesis is an analysis of the family structure and evaluation of the government conception of the family policy after 1989. There is also reflected a possible prospective development of family policy in the Czech Republic within following years.

Keywords

Czech Republic, employment rate of women, family policy, government institutions, rule of law, social security

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 OBDOBÍ RODINNÉ POLITIKY V ROCE 1989	11
1.1 Rodina, rodinná politika	11
2 INSTITUCE A PRÁVNÍ NORMY RODINNÉ POLITIKY V ROCE 1989	13
3 KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY V ROCE 1989	16
3.1 Koncepce Rodinné politiky z let 1988-1989	16
4 RODINNÁ POLITIKA PO ROCE 1989	20
4.1 Rodina v roce 2017	21
4.2 KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY V ROCE 2017	22
4.3 OBLASTI RODINNÉ POLITIKY	24
4.3.1 Systém sociální pomoci	25
4.3.2 Systém státní sociální podpory	26
4.3.3 Systém pojištění	26
4.4 ÚČASTNÍCI RODINNÉ POLITIKY	28
4.4.1 Stát a státní orgány	29
4.4.2 Orgány samosprávy, regionální a místní	30
4.4.3 Občanské organizace a iniciativy, nestátní neziskové organizace	32
5 ANALYTICKÝ ROZBOR RODINNÉ POLITIKY ROKU 1989 S ROKEM 2017	33
6 BUDOUCNOST RODINNÉ POLITIKY	56
ZÁVĚR	61
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	64
SEZNAM ZKRATEK	70

ÚVOD

Pojem rodinná politika, který jsem uvedla v názvu diplomové práce, je velice obsáhlý a nezáleží na tom, jestli se vztahuje jen k roku 1989 a rokům před tímto datem nebo po něm. Obsahem diplomové práce, jejíž název je „Rodinná politika po roce 1989 v ČR“ je nejprve analýza postavení rodiny ve společnosti v roce 1989, určení obsahu rodinné politiky v roce 1989 a stanovení institucí a právních norem, které s ní souvisely. Následuje vymezení oblastí, ve kterých se rodinná politika promítala a zjištění, jaká byla její koncepce v roce 1989. Po tomto rozboru je práce zaměřena na obsah a význam rodinné politiky v roce 2017. V této části se práce zabývá rozsahem a významem rodinné politiky v současné době. Zkoumá, jaké oblasti zasahuje rodinná politika v současnosti, jaké instituce se jí zabývají nyní a jaké možnosti má ve svém vývoji do budoucích let.

Hlavním cílem práce je analýza rozdílů ve složení rodiny, rozdílů mezi postavením rodiny ve společnosti v roce 1989 a v přítomné době. Součástí práce je také rozbor koncepcí rodinných politik, které ukazují vztah státu a rodiny. Tyto koncepce stanovily podmínky, které měly za úkol podpořit a usnadnit život rodin. Práce přináší kritický rozbor vládami stanovených podpor pro rodiny.

Vzhledem k tomu, jak se změnil ekonomické, politické a sociální podmínky, změnila se i struktura rodiny. Úkolem diplomové práce je ukázat, jak se měnily koncepce rodinné politiky mezi roky 1989 a 2017 a jejich cíle vlivem měnících se společenských a ekonomických poměrů. Práce tedy odpovídá na otázku, jak je koncepce rodinné politiky důležitá pro stát a samotnou rodinu.

Neustálé změny ve společnosti a v jejím okolí působí na jednotlivce i rodiny a mohou být pro ně příjemné a přínosné, ale i zničující. Je proto důležité s nimi počítat a připravit se na ně. Závěr práce se týká výhledu do budoucích let a hodnotí přípravu na příchozí období.

Na základě uvedených skutečností je první část práce zaměřena na úlohu rodiny a na její postavení ve společnosti v období kolem roku 1989. Druhá část práce se orientuje na stav právních norem, které deklarovaly postavení rodiny ve společnosti. Vlastní koncepce rodinné politiky je nastíněna ve třetí části práce.

Obsahem čtvrté části diplomové práce je postavení rodiny a koncepce rodinné politiky v roce 2017. Pro srovnání k roku 1989 jsou zde uvedeny normy a instituce, které podporují postavení rodiny a vycházejí z koncepce rodinné politiky roku 2017.

Pátá část práce se zabývá kritickou analýzou rodinné politiky obou období. Kriticky rozebírá vztah státu a rodiny, a to jak v roce 1989, tak v současnosti. Rozebírá podmínky a změny struktury rodiny v období ekonomických a sociálních změn, které nastaly po roce 1989 a trvají až do současnosti. Závěrečná šestá část práce se zabývá výhledem rodinné politiky do budoucích let a vychází ze strategického rámce, který stanovila vláda České republiky v roce 2016.

Již řadu let se ve svém zaměstnání pohybuji v oblasti personálních vztahů. Během tohoto období vnímám změny, které se neustále dějí kolem rodin a jejich členů. Vidím, jak se mění struktura rodiny. V minulosti lidé zakládali rodiny v mnohem mladším věku, než je tomu dnes, role v rodinách byly tradiční. To znamená, že byl otec rodiny, který rodinu živil, matka, která se starala o děti a chod domácnosti. Problémy, se kterými se rodiny potýkaly, byl například nedostatek finančních prostředků, nedostatek zboží. A tehdejší totalitní politický režim ovlivňoval život rodin podle své vůle.

Současná doba již nelpí na tradičním složení rodiny. Rodina se tak skládá nejen ze sezdaných párů, ale v dosti značné míře spolu žijí lidé nesezdaní, rozvedení nebo se stejnou sexuální orientací s dětmi nebo bez nich. Také, ve většině případů, v rodině spolu nežije více generací. Mnoho lidí dává přednost samostatnému životu bez závazků. Jak jednotlivci, tak rodiny se v současné době potýkají s novými problémy, jakými jsou nezaměstnanost, zadlužení, chudoba, nejistota v zaměstnání, stres apod. Ve srovnání s obdobími před rokem 1989 je dosti věcí, které musí rodiny hradit a které dříve financoval stát.

Pro starší generaci, která prožila část svého života v minulém období, v období socialistického státu, ve kterém byly určité jistoty, (jistota práce, bezplatné zdravotní péče apod.), může být současný stav i stresující. Těžko si zvyká na možnost nezaměstnanosti, na nejistotu v celém životě.

Mladá generace, která se narodila po roce 1989, se s novými životními podmínkami lépe vyrovnává. Nezaměstnanost vnímá jako nutné zlo, které ji může postihnout, není

pro ni problém zadlužit se z jakéhokoli důvodu. Někteří mladí lidé se neřádají tolik do budoucnosti, jako to dělali předešlé generace, ale žijí naplno současností.

Tyto skutečnosti, které při své práci vnímám, mi pomohly při volbě tématu pro diplomovou práci. Ve své diplomové práci jsem chtěla kriticky zhodnotit, jaký význam má postavení rodiny v současné společnosti a jaký význam má rodinná koncepce a postoj státu k rodině.

TEORETICKÁ ČÁST

1 OBDOBÍ RODINNÉ POLITIKY V ROCE 1989

1.1 RODINA, RODINNÁ POLITIKA

Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití rodičů a dětí, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitřně generační solidarity. Rodina jako sociální celek spojený na základě příbuzenské mezigenerační vazby je v tomto pojetí neměnnou sociální institucí, která jako taková existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznávána.¹

V Československé socialistické republice před rokem 1989 byla rodina presentována jako společenství, ve kterém fungoval nový typ rodinných vztahů, utvořený za základě vzniku proletariátu. Socialistická rodina vycházela ze zrovnoprávnění ženy ve všech oblastech života a zakládala se na principech lásky, vzájemné úcty a péče o východu dětí. S rozvojem socialismu vystupovaly do popředí oproti majetkoprávním a hospodářsko-spotřebitelským vztahům morální, estetické, psychologické a výchovné momenty.²

Rodinná politika v Československé socialistické republice spojovala v sobě politické i ekonomické cíle vládnoucí strany. Z hlediska politického se jednalo o zlepšení postavení žen ve společnosti, tedy o jejich zrovnoprávnění a začlenění žen do pracovního procesu, poukázání na jejich nezávislosti na mužích. Vzhledem k zaměstnanosti obou členů rodiny, bylo třeba zajistit podporu rodin, a to nejen finančně, ale také vytvořit pro rodiny taková opatření, aby mohla fungovat socialistická výchova dětí v rodinách a současně byla splněna i podmínka zaměstnanosti obou manželů. Na základě zvýšeného začlenění žen do výrobního procesu bylo třeba zajistit podporu rodin, a to nejen finančně, ale i institucionálně.

¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, Zpráva o rodině 2004, [cit. 2018-01-21].
Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

² Československá akademie věd, Ilustrovaný encyklopedický slovník (pro-ž), 1. vyd., Praha 1982, s. 123, 505-21-856

Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960 říkala: mateřství, manželství a rodina jsou pod ochranou státu a společnosti; ty pečují o to, aby rodina byla zdravým základem rozvoje mládeže.³

Ústava Československé socialistické republiky, články, které deklarují výše uvedené:

Článek 26:

„Mateřství, manželství a rodina jsou pod ochranou státu.

Stát a společnost pečují o to, aby rodina byla zdravým základem rozvoje mládeže. Rodinám s více dětmi poskytuje stát zvláštní úlevy a podporu.

Všem dětem a mládeži zabezpečuje společnost veškeré možnosti k všestrannému rozvoji tělesných i duševních schopností. Tento rozvoj je zajišťován péčí rodiny, státu a společenských organizací, jakož i zvláštní úpravou pracovních podmínek mládeže.“

Článek 27:

„Rovnoprávné uplatnění žen v rodině, v práci a ve veřejné činnosti je zajišťováno zvláštní úpravou pracovních podmínek a zvláštní zdravotní péčí při těhotenství a mateřství, dále též rozvojem zařízení a služeb umožňující ženám využít všech schopností k účasti na životě společnosti“.⁴

Dalším důležitým dokumentem, který se zabýval rodinou, jako samostatnou institucí, vztahy v rodině, manželstvím, vztahy mezi rodiči a dětmi, výchovou dětí a jejich zaopatřením byl zákon č. 94/1963 Sb. ze dne 4 prosince 1963 o rodině ve znění zákona č. 132/1982 Sb. Tento zákon řešil oblast manželství (od vzniku až po rozvod), vztahy mezi rodiči a dětmi (rodičovskou zodpovědnost, výchovná opatření, určení rodičovství, osvojení, opatrovnictví a poručenství) a výživné (vyživovací povinnost rodičů a dětí, mezi manžely, výživné rozvedeného manžela a některé příspěvky na výživu a některé náklady pro neprovdané matky).

³ Milan Kučera, Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu.

Dostupné z:

http://www.cefres.cz/pdf/c22/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_cssr.pdf,Editeur/publisher:CEFRES,USR,3138,CNRS-MAEE://www.cefres.cz

⁴ Státní pedagogické nakladatelství, Ústava Československé socialistické republiky, 1. vyd. Liberec: Severografia, č. 23-14-48, 1972

2 INSTITUTE A PRÁVNÍ NORMY RODINNÉ POLITIKY V ROCE 1989

Československou socialistickou republiku by bylo možné v roce 1989 považovat za sociální stát, a to na základě deklarování, že veškerou sociální péči zajišťoval stát se svými orgány. Sociální péče státu byla stanovena jako soubor aktivit sociální politiky státu, které směřovaly k zajištění všestranného sociálního rozvoje občanů. V socialistickém státě se sociální péče nezakládala na dobročinné péči o „sociálně slabé“, o chudinu, nezaměstnané apod., nýbrž se týkala systematické péče o pracující a byla vymezena zákonem o sociálním zabezpečení a uskutečňovala se prostřednictvím činností socialistických organizací. Socialistický stát nepřipouštěl možnost, že by jeho občané byli chudí a nezaměstnaní, ale tito lidé existovali i v této době, avšak byli režimem schovávaní, kontrolováni nebo pronásledováni. Stát se snažil o to, aby tito lidé nebyli viděni na veřejnosti.⁵

V sociální péči se jednalo především o poskytování pomoci občanům, kteří se dostali do složitých nebo nepříznivých životních okolností, které by nemohli bez pomoci společnosti překonat. Tato pomoc byla uskutečňována prostřednictvím poradenské a výchovné činnosti (např. výchova k rodičovství), dále se jednalo o péči o osoby se změněnou pracovní schopností, pečovatelské služby. Součástí pomoci občanům bylo i stravování důchodců, poskytování bezúročných půjček, pomoc rodinám s nezaopatřenými dětmi.

Důležitá byla pomoc občanům při nalézání plného pracovního uplatnění za situace, kdy změněná pracovní schopnost nebo věk či jiné okolnosti vytvářely překážky, které dotyčný jedinec nemohl sám překonat. Stát bral na sebe povinnost poskytovat občanům zdravotně těžce poškozeným zvláštní pomoc a výhody. Starým osobám poskytoval zvláštní dávky a služby, které se týkaly udržování domácnosti, stravování, pečovatelských služeb, popř. účasti na rekreaci a společenském a kulturním životě.

Ti, staří občané, kteří neměli možnost žít u svých dětí nebo udržovat vlastní domácnost, dostávali komplexní péči v domovech důchodců.

⁵ Historie.cz, Fenomén chudoby, [cit. 2018-05-10].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1010638-fenomen-chudoby>

Charakteristickým rysem sociální péče za socialismu byl růst počtu a druhů aktivit a rozšiřování této péče. Výdaje socialistického státu na sociální péči se vyznačovaly vzestupnou tendencí.

Československá socialistická republika se prezentovala jako stát, který se svým rozsahem i úrovní sociální péče řadí mezi nejpřednější země světa.⁶Sociální péče v bývalé Československé socialistické republice byla součástí sociální politiky. Sociální politika tedy zahrnovala nejen sociální péči, a tedy i péči o rodinu, ale i oblast zdravotnictví. V roce 1989 byla tedy rodinná politika součástí sociální politiky, která byla státní politikou.

Stát, prostřednictvím svých institucí, výhradně plánoval, rozhodoval a realizoval své záměry v oblasti sociální politiky. Plánování probíhalo v pětiletých cyklech a prostředky na sociální politiku plynuly ze státního rozpočtu. Rozdělování prostředků ze státního rozpočtu probíhalo podle důležitosti odvětví, v občanském životě podle zásluhovosti, např. podle příslušnosti ke komunistické straně, podle dosažených pracovních úspěchů (plnění pracovních úkolů na více jak sto procent). Mezi instituce, které se podílely na zajišťování sociální péče a rozdělování finančních prostředků patřily národní výbory, podnikové organizace ROH (Revoluční odborové hnutí), podniky a družstva a společenské organizace, patří sem i domovy důchodců, ústavy se sociální péčí pro mentálně i tělesně postižené a penziony pro důchodce.

Stát zajišťoval sociální politiku prostřednictvím sociálních práv, jako bylo právo na práci, právo na přiměřené pracovní a životní podmínky, právo na spravedlivou odměnu za vykonanou práci podle jejího množství, jakosti a společenského významu, dále právo na odpočinek, právo na ochranu zdraví a léčebnou péči, právo na hmotné zabezpečení ve stáří. Tato práva byla zakotvena v Ústavě Československé socialistické republiky, hlava druhá:

Práva a povinnosti občanů:

⁶ Československá akademie věd, Ilustrovaný encyklopedický slovník (pro-ž), 1. vyd., Praha 1982, s. 333, 505-21-856

Článek 21:

„Všichni občasně mají právo na práci a na odměnu za vykonanou práci podle jejího množství, jakosti a společenského významu.

Právo na práci a na odměnu za ni je zajištěno celou socialistickou hospodářskou soustavou, která nezná hospodářských krizí ani nezaměstnanosti a zaručuje neustálé zvyšování reálné odměny za práci.

Stát zaměřuje svou politiku tak, aby s rozvojem výroby a se vzrůstem produktivity práce mohlo docházet k postupnému zkracování pracovní doby bez snížení mzdy.“

Článek 22:

„Všichni pracující mají právo na odpočinek pro vykonané práci.

Toto právo je zajištěno zákonnou úpravou pracovní doby a placené dovolené i péčí státu a společenských organizací o nejplnější využití volného času pracujících k jejich zotavení a pro jejich kulturní život.“

Článek 23:

„Všichni pracující mají právo na ochranu zdraví a na léčebnou péči, jakož i právo na hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci.

Tato práva jsou zajištěna péčí státu a společenských organizací o předcházení vzniku nemocí, celou organizací zdravotnictví, sítí léčebných a sociálních zařízení, stále se rozšiřující bezplatnou léčebnou péčí, jakož i organizovanou péčí o bezpečnost při práci, nemocenským pojištěním a důchodovým zabezpečením.“⁷

Dále do oblasti sociálních práv patřila skupina práv určených k ochraně mateřství, rodiny a mládeže a právo na vzdělání. Sociální práva byla zakotvena v ústavních zákonech ČSSR a konkretizována v pracovním, správním a hospodářském právu a v předpisech o nemocenském a sociálním zabezpečení.⁸

⁷ Státní pedagogické nakladatelství, Ústava Československé socialistické republiky, 1. vyd., Liberec: Severograf, č. 23-14-48, 1972

⁸ Československá akademie věd, Ilustrovaný encyklopedický slovník (pro-ž), 1. vyd., Praha 1982, s. 333-334, 505-21-856

3 KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY V ROCE 1989

3.1 KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY Z LET 1988-1989

V Československé socialistické republice nebyla stanovena koncepce rodinné politiky tak, jak je uváděna a vnímána od roku 1989 až do současnosti. Jednalo se víceméně o opatření v sociální oblasti, která měla za úkol podpořit zaměstnanost žen a zajistit podporu rodin tak, aby ekonomicky nestrádaly. Socialistický stát si nemohl dovolit mít chudé a ekonomicky strádající rodiny.

Podle názoru autorů Národní zprávy o rodině z roku 2004, autoři Koncepce rodinné politiky z let 1988–1989, kterými byl výzkumný tým odborníků pod vedením Josefa Alana, jejímž zadavatelem byl Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce, uvádějí, že rodinná politika se formovala od počátků 50. let a byla pevně spojena se základními sociálními cíli a ideály socialismu. Tyto cíle uvedená koncepce staví jako principy komunistické rodinné politiky, o kterých prý nelze pochybovat, že byly „správné“.

Pro jejich „správnost“ jsou zde uvedeny v plném znění:

- „Osvobození ženy, znamenající její plné politické, kulturní, sociální a ekonomické zrovnoprávnění.
- Osvobození manželství, tj. jeho důsledná sekularizace a zdůraznění práva obou partnerů požádat na základě osobního hodnocení o jeho případné ukončení; možnost rozvodu byla do instituce manželství včleněna jako prostředek státem akceptovaného řešení manželského nesouladu.
- Osvobození domácnosti, tj. cíl zbavit (pracující) ženu starostí o chod domácnosti, ve velké míře o péči a výchovu dětí a umožnit jí plně se realizovat v práci.
- Institucionalizace péče o děti, tj. rozvoj institucí, které by zajistily jejich tělesný i duševní vývoj od nejmenšího věku; přenos socializačních funkcí z rodiny na školu a jiné instituce. Vymanění rodiny ze sítě příbuzenských (zvláště rodičovských) pout, její uzavření do malého bytu, zbaveného řady tradičních „domáckých“ funkcí.

- Deekonomizace rodiny, tj. zbavení rodiny všech „výrobních“ funkcí v podmínkách omezeného rozvoje rodinných spotřebních funkcí; ty byly kompenzovány projektem rozvoje společenské hmotné spotřeby.
- Plánované rodičovství a podpora mateřství znamenaly zejména právo ženy rozhodovat o svém přání mít, či nemít dítě, a rozšiřování souboru dávek i úlev ve prospěch rodin s nezletilými dětmi.“

Uvedenými cíli, které autoři definovali, jako správné pro zmíněnou koncepci rodinné politiky, vystihli podstatu totalitní rodinné politiky, která byla vedena ideologickými, ekonomickými a populačními faktory. Jejím smyslem bylo dát přednost ekonomickým aktivitám obou rodičů před domácí péčí o dítě.⁹ Znamená to, že rodinná politika vycházela z politických cílů vládnoucí komunistické strany a sledovala ekonomické a populační cíle. Pro plnění ekonomických cílů byla důležitá plná zaměstnanost a vzhledem k tomu, byl kladen důraz na zaměstnanost žen.

K dosažení ekonomických a populačních cílů bylo třeba zajistit podmínky pro rodiny, kde oba rodiče byli zaměstnaní. Tuto pomoc zajišťoval stát v rámci sociální politiky prostřednictvím přímé a nepřímé finanční pomoci, službami a pomocí naturální. Systém přímé finanční pomoci rodinám s dětmi se skládal ze souboru dávek:

- dávky posilující příjmy rodin s dětmi po celou dobu jejich péče o nezaopatřené rodiny, např. přídavky na děti a výchovné k důchodům,
- specifické dávky poskytované za stanovených podmínek, jako podpora při narození dítěte, mateřský, později rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče a dávka pohřebního
- dávky poskytované v případě, kdy rodina se svými příjmy klesla pod určitou hranici svých příjmů – příspěvek na výživu dítěte,
- účelové dávky, jako stipendia a státní příspěvek k novomanželským půjčkám.

Nepřímou finanční pomoc rodinám tvořily dotace, jako dotace na pobyt a stravování dětí v jeslích, mateřských školách a domovech mládeže, příspěvek státu na školní

⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, Zpráva o rodině 2004, s. 15-16, [cit. 2018-01-21]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

stravování, na stravování v menzách, ubytování ve vysokoškolských kolejích, bezplatné poskytování školních učebnic a pomůcek, slevy v dopravě pro žáky a studenty atd.¹⁰

Nejvýznamnější dávkou byl mateřský příspěvek, který se poskytoval při péči o jedno a více dětí až do věku tří let dítěte. Další důležitou dávkou pak byly přídavky na děti. Tyto dávky byly poskytovány podle počtu dětí v rodině a bez ohledu na věk dítěte a jeho materiální a životní podmínky. Mateřský příspěvek a přídavky na děti měly být motivačními dávkami, které měly podpořit vyšší porodnost. Tyto dávky tvořily součást populačního programu státu v sociální politice.

Ekonomickou aktivitu žen podporoval stát opatřeními v sociálním zabezpečení, například tím, že podporoval výstavbu jeslí a mateřských školek. Tato zařízení byla jak státní, tak v některých případech podniková a byla součástí tehdejších zaměstnaneckých výhod, které podniky poskytovaly zaměstnaným ženám.

Jak již bylo uvedeno, v socialistickém Československu nebyla rodinná politika chápána a koncipována v takovém rozsahu, jako je chápána a realizována po roce 1989. Byla omezena na aktivity státu v sociální oblasti.¹¹ Soustava sociální politiky byla založena na principu plné zaměstnanosti, kterou si stát vynucoval zákonem. Základní kategorií, od které odvozoval sociální status, sociální výhody a možnost podílet se na sociálních opatřeních, byla kategorie pracujících. Pozornost rodinám s nezaopatřenými dětmi se odvíjela do značné míry od nároku systému na práci všech. Stát se snažil obsazovat všechny funkce sociální politiky, včetně takových, které demokratická společnost svěřuje rodině, obci nebo dobrovolným sdružením či nestátním institucím. Občané, v tomto období, byli pasivními příjemci služeb, o jejichž podobě ani kvalitě nemohli rozhodovat.¹²

Rodinná politika, tak jak byla pojmána v minulém období, omezovala reálné možnosti účasti občanů na utváření jejich individuálních životních podmínek. Byla prosazována především pomocí universálních schémat a celospolečenského

¹⁰ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 388-389, ISBN 978-80-7478-921-2

¹¹ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 101, ISBN 978-80-7478-921-2

¹² M. Potůček, M. Potůček, Křižovatky české sociální reformy, 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 67, ISBN 80-85850-70-2

solidarismu, byla identická a z hlediska motivace naprosto lhostejná.¹³ Socialistický stát kladl v rodinné politice hlavní důraz na její populační a ekonomickou funkci.

¹³ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 101+112, ISBN 978-80-7478-921-2

4 RODINNÁ POLITIKA PO ROCE 1989

Po roce 1989 se život v bývalé Československé socialistické republice velice změnil. V následujících letech, po tzv. „Sametové revoluci“, došlo nejen k rozpadu Československé socialistické republiky na Českou a Slovenskou republiku, ale současně se změnil sociální a právní náhled na postavení rodiny. Tak jak probíhala přeměna socialistického hospodářství k tržní ekonomice, tak se také měnila struktura sociální a rodinné politiky. Změnily se ústavní a právní normy a také rodinná politika v sociální oblasti získala jiné postavení. Příčinou těchto změn byla změna ve společnosti, byl to přechod od socialistického pojetí rodiny k modernímu evropskému přístupu k rodině, k jejímu postavení v moderní společnosti.

Pro roce 1989 vstupují do života společnosti nové regulátory života, kterými jsou trh a demokratické formy správy veřejných záležitostí. Tyto nové skutečnosti se promítají do poskytování sociálních služeb ve veřejném sektoru, tedy do sociální politiky. V nových sociálních, ekonomických a politických podmínkách získává rodina zpět svou funkci, jako základní jednotky společnosti, která nese odpovědnost za řešení svých životních situací. Rodina je svým členům většinou nejbliže v situacích, které vyžadují rychlou a účinnou reakci, jakou je rada, ošetření, poskytnutí přístřeší, případně poskytnutí finanční pomoci při překlenutí nepříznivé životní situace či události.

Sociální doktrína České republiky z roku 2001 obsahuje právo na rodinu, které vyplývá z Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech člověka. Přijetím tohoto práva se stát zavázal k zajištění potřebných podmínek pro vstup do manželství a narození dětí, zvláště umožněním získat startovní a později finančně dostupné byty. Dalším bodem, uvedeným v sociální doktríně, stát zajišťuje možnou ochranu a pomoc rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, a to zvláště v době, kdy odpovídá za péči o výchovu nezletilých dětí.

Stát v právu na rodinu stanovuje zvláštní ochranu matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte, včetně placené rodičovské dovolené (resp. včetně požitků sociálního zabezpečení), i v době jejich návratu zpět do zaměstnání. Posledním

bodem této oblasti je ochrana a pomoc všem dětem a mládeži proti vykořisťování, předčasnému zaměstnávání, ohrožení mravnosti a zdraví.¹⁴

Nová doba však přináší s sebou i nové situace, které rodina sama nemůže zvládat. Těmito novými událostmi v životě rodiny jsou například: možná nezaměstnanost jejích členů, která přináší snižování životní úrovně rodiny nebo oddělení místa zaměstnání od místa, kde rodina žije, což se může promítnout jako zvyšování nákladů rodiny. Zvýšení rodinných nákladů sebou přináší snižování její ekonomické úrovně a v neposlední řadě může mít za následek i rozpad rodiny. V těchto případech dochází k nahrazování sociálních funkcí rodiny dalšími institucemi. Vyskytne-li se nějaká sociální potřeba, existuje většinou více alternativních způsobů, jak ji uspokojit.¹⁵

4.1 RODINA V ROCE 2017

Současná doba nabízí lidem mnoho možností, jak prožít život a založení rodiny není jedním z hlavních cílů života. Dnešní doba je zaměřena spíše na individualismus, na materiální hodnoty. Rozvíjející se globalismus, digitalizace a stále větší možnosti ve využívání volného času jsou příčinou toho, že rodina jako taková ztrácí svůj význam ve společnosti.

Na druhé straně je třeba říci, že život v dnešní společnosti neposkytuje žádné stabilní zázemí pro vybudování rodiny. Ve společnosti panuje nejistota ekonomická, právní i morální. Dřívější sociální jistoty, které zaručovaly skromnou životní úroveň stejnou pro naprostou většinu obyvatelstva, se u některých sociálních skupin změnily v nejistotu. Řada lidí čelí dříve nepoznanému jevu, a to nezaměstnanosti. Na druhé straně vytvoření konkurenčního prostředí stimuluje ty schopnější.¹⁶

¹⁴ Sociální doktrína České republiky, [cit.2018-02-15].

Dostupné z:

<file:///C:/Users/Uzivatel/Desktop/Soci%C3%A1ln%C3%AD%20doktr%C3%ADna%20%C4%8Cesk%C3%A9%20republiky.html#3>

¹⁵ M. Potůček, Křižovatky české sociální reformy, 1. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, s. 45, ISBN 80-85850-70-2

¹⁶ B. Burcin, L. Fialová, J. Rychtaříková a kol, Demografická situace České republiky, 1. vyd., Praha: SLON, s. 38, ISBN 978-80-7419-024-7

Soudobou společností v oblasti rodinné politiky tak charakterizuje méně sňatků, více rozvodů, vyšší věk prvorodiček, menší porodnost, neúplné rodiny nebo rodiny, ve kterých žijí nesezdaní partneři. Charakterem pro dnešní společnost je také vysoké procento lidí, kteří jsou celoživotně svobodní a na druhé straně také mnoho lidí, kteří jsou dlouhodobě ovdovělí, tedy také žijí dlouhodobě sami.

Určujícím kritériem rodiny jsou trvalý vztah a hodnoty lásky, úcty a vzájemné péče. Dnešní rodina je totiž velmi rozmanitou kategorií a stále se mění. Tato rozmanitost je důsledkem komplexních a často nových životních situací, kterým rodiny čelí.¹⁷

Rodina je sice stále základem společnosti, ale dnešní složení rodiny neodpovídá pojetí rodiny před rokem 1989. Změny, které se promítají do rodinného života po roce 1989, mohou vést ve svém důsledku k oslabování stability partnerských vztahů a k oslabování vnitřní soudržnosti rodin.¹⁸ Vzhledem k těmto změnám není již pro dnešní rodinu tak důležitá ekonomická podstata, ale soužití na základě sexuální přitažlivosti a lásky. Středem rodiny v dnešní době je pár a je jedno, kdo jej tvoří, zda manželé nebo lidé, kteří spolu žijí partnersky.¹⁹

4.2 KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY V ROCE 2017

Hlavním principem rodinné politiky je vytvářet rodinám takové prostředí, ve kterém mohou svobodně naplňovat svá rozhodnutí a přesvědčení, která se týkají rodinných hodnot, způsobů péče a cílů rodinného i osobního života. Jedná se tedy o zajištění svobodné volby. Rozhodnutí založit rodinu a pečovat o své blízké nesmí dominovat

¹⁷ MPSV, Koncepce rodinné politiky, verze 22. prosince 2016, 2634_rodinné_politiky-pdf. [cit. 2018-02-15].

Dostupné z: https://hnutiprozivot.cz/download/zpravy/2634-koncepce_rodinne_politiky.pdf

¹⁸ T. Syrovátka et al., Rodina, zaměstnání a sociální politika, 1. vyd. Boskovice: František Šalé-ALBERT, 2006, s. 30, ISBN 80-7326-104-9

¹⁹ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 384, ISBN 978-80-7478-921-2

strach z propadu životní úrovně či ztráty profese. K dalším principům rodinné politiky patří blaho dítěte a posilování mezigenerační solidárnosti.

Národní koncepce rodinné politiky v roce 2017 navazuje na koncepci rodinné politiky z roku 2008. Účelem národní koncepce rodinné politiky v roce 2017 je posílení soudržnosti celé společnosti. Dále pak zajištění důvěry obyvatelstva v budoucnost a v prostředí, ve kterém vyrůstají a žijí. Cíle rodinné politiky jsou následující:

- Společenské klima má být vůči rodinám všestranně příznivé, bariéry a společenské tlaky mají být minimalizovány. Rodina, rodičovství a manželství mají požívat zvláštní zákonné ochrany a mají být společensky vysoce oceňovány, přičemž je nutno posilovat autonomii rodiny.
- Vhodné sociální a ekonomické podmínky mají podporovat dobré fungování rodin a výchovu dětí. Mají se zaměřit na finanční zajištění rodiny, slučitelnost práce a rodiny a služby péče o děti i seniory či jiné závislé osoby a umožnit tak rodinám získat dostatek volného času pro zkvalitňování rodinných vztahů.
- Rodinám se specifickými potřebami má být věnována zvláštní pozornost zejména neúplným rodinám, rodinám se členem se zdravotním postižením, rodinám se třemi a více dětmi a dalším rodinám nejvíce ohroženým relativní i absolutní chudobou. Mají být přijímána cílená opatření přispívající k rovnému přístupu ke vzdělávání a uplatnění členů těchto rodin na trhu práce i ve společnosti.
- Mají být posilovány vědomí a význam rodinných hodnot, kterými jsou trvalý vztah hodnoty lásky, úcty a vzájemné péče, a podporován význam rodiny ve společnosti.
- Vzhledem k demografickým změnám v české společnosti bude se podporovat, prostřednictvím navrhovaných opatření v této koncepci, vyšší porodnost obyvatelstva, než je ta současná.

Rodinná politika je politikou z povahy věcí průřezovou, která se týká zejména daňového, dávkového a důchodového systému, sociálních a zdravotních služeb, zaměstnanosti, předškolní péče a vzdělávání a školství.²⁰

Rodinná politika musí respektovat autonomii a schopnost rodin se samostatně rozhodovat. Proto se bude soustředit na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí a nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin, rozdělení sociálních rolí v rodině apod. Měla by pamatovat na všechny vývojové fáze rodin, stejně jako na jejich potřeby v konkrétních situacích.²¹

4.3 OBLASTI RODINNÉ POLITIKY

Národní koncepce rodinné politiky neobsahuje konkrétní směřování sociální podpory v oblasti rodinné politiky. Není jejím účelem stanovit přímé cíle, ale definovat oblasti, ve kterých je třeba posílit podporu pro tuto politiku. Tato podpora je zajišťována systémem sociálního zabezpečení.

Hlavními oblastmi systému sociálního zabezpečení jsou:

- systém sociální pomoci,
- systém státní sociální podpory,
- systém pojištění.

Tyto systémy, jsou velkými celky, které obsahují různé možnosti podpory a pomoci pro plnění cílů v oblasti rodinné politiky. Jedná se o základní pilíře v oblasti sociálního zabezpečení, které napomáhají rodinám překlenout krizové životní situace způsobené ekonomickými, sociálními i politickými vlivy.

²⁰ MPSV, Koncepce rodinné politiky, verze 4. září 2017, s. 4, [cit. 2018-27-02]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31577/Koncepce_rodinne_politiky.pdf

²¹ MPSV, Podpora rodiny-rodinná politika, [cit. 2018-06-02]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/4>

4.3.1 SYSTÉM SOCIÁLNÍ POMOCI

V této oblasti jsou soustředěny dávky sociální péče, které zahrnují dávky proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jedná se o oblast hmotné nouze. Tato oblast řeší pomoc osobám, které mají nedostatečné příjmy a měla by je motivovat k zajištění prostředků k uspokojování životních potřeb, za předpokladu, že každá osoba, která pracuje se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. Těmito dávkami jsou:

- příspěvek na živobytí
- doplatek na bydlení
- mimořádná okamžitá pomoc²²

Sociální pomoc v oblasti péče o občany těžce zdravotně postižené se poskytuje pomocí příspěvků:

- příspěvek na úpravu bytu,
- příspěvek na individuální dopravu,
- příspěvek na zakoupení motorového vozidla,
- příspěvek na celkovou úpravu a opravu motorového vozidla,
- příspěvek na provoz motorového vozidla,
- příspěvek na úhradu a užívání bezbariérového bytu,
- mimořádné výhody pro občany se zdravotním pojištěním,
- jednorázové příspěvky na opatření zvláštních pomůcek,
- poskytnutí bezúročných půjček,
- příspěvek úplně nebo fakticky nevidomým občanům,

Součástí sociální pomoci je i oblast sociální potřebnosti, která zahrnuje:

- příspěvek na péči.²³

²² MPSV: Pomoc v hmotné nouzi, [cit. 2018-02-05].
Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5>

²³ Sociální dávky-sociální dávky-unas.cz, [cit. 2018-02-05].
Dostupné z: <https://socialni-davky.unas.cz/socialni-pomoc.html>

System sociální dávky má za úkol pomoci předcházet možným sociálním rizikům a pomoci odstraňovat nepříznivé následky sociálních událostí, které by mohly ohrozit jedince nebo jeho rodinu z ekonomického nebo společenského hlediska.²⁴

4.3.2 SYSTÉM STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY

System státní podpory umožňuje přímou podporu rodin, a to dávkami, které závisejí za výši příjmu:

- přídavek na dítě,
- sociální příplatek,
- příspěvek na bydlení.

Další skupinu tvoří dávky, o které lze požádat bez ohledu na výši příjmu:

- rodičovský příspěvek,
- dávky pěstounské péče,
- porodné,
- pohřebné.

4.3.3 SYSTÉM POJIŠTĚNÍ

K ucelenému přehledu systému sociálního zabezpečení patří oblasti sociálního a zdravotního pojištění. V rámci systému sociálního pojištění jsou řešeny ty sociální situace, na které se občan může předem připravit (pojistit), formou odložení části své dnešní spotřeby na krytí budoucí nejisté dlouhodobé či krátkodobé sociální situace.²⁵

Systemy, které se k řešení těchto situací využívají jsou:

- důchodové pojištění a penzijní připojištění,

²⁴ Sociální-dávky-sociální-dávky-unas.cz, [cit. 2018-02-05].
Dostupné z: <https://socialni-davky.unas.cz/sociální-pomoc.html>

²⁵ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 185, ISBN 978-80-7478-921-2

- nemocenské pojištění.

Pro důchodové a nemocenské pojištění byl zákonem č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění zformován nový systém zdravotního pojištění, jehož organizační fungování zajišťuje Všeobecná zdravotní pojišťovna spolu s oborovými a resortními pojišťovnami, a systém státní politiky zaměstnanosti. Výkon systému státní politiky zaměstnanosti zabezpečuje Správa služeb zaměstnanosti Ministerstva práce a sociálních věcí a úřadů práce.

Systém důchodového pojištění se týká oblastí stáří, invalidity, úmrtí. V těchto případech je poskytován:

- starobní důchod,
- invalidní důchod,
- vdovský a vdovecký důchod,
- sirotčí důchod.

Systém nemocenského pojištění slouží zejména k finančnímu zabezpečení pracovně činných osob v případě vzniku tzv. sociálních událostí, mezi které patří dočasná pracovní neschopnost, těhotenství nebo mateřství.

Dávkami nemocenského pojištění jsou:

- nemocenské dávky,
- peněžitá pomoc v mateřství,
- ošetřovné,
- vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.²⁶

Významnou oblastí, která se váže k systému sociálního pojištění je příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Příspěvek je poskytován uchazečům o zaměstnání a souvisí s dalšími výdaji, které se poskytují na základě práva na zaměstnání.

Z vlastní zkušenosti musím konstatovat, že mnoho lidí neví, jak rozsáhlá existuje sociální pomoc rodinám a jejich příslušníkům nebo samotným jedincům, dostanou-li se

²⁶ Sociální-dávky-sociální-dávky-unas.cz [cit. 2018-02-05].
Dostupné z: <https://socialni-davky.unas.cz/sociální-pomoc.html>

do složité životní situace, kterou nejsou sami schopni vyřešit. Nemají znalosti ani přehled o jednotlivých druzích pomoci a neví, které instituce o tuto pomoc mohou požádat.

Významnou oblastí, která souvisí s rodinnou politikou a ve které stát tuto politiku, podporuje, je oblast daňových opatření. Jedná se o nepřímou podporu rodin, a to formou odpočitatelných položek daně z příjmu. V současné době se jedná o:

- daňové zvýhodnění na vyživované dítě, které žije s poplatníkem v domácnosti,
- daňový odečet na manžela, manželku,
- daňový odečet za umístění dítěte v předškolním zařízení.

Daňová oblast je lidem mnohem bližší, neboť většina se s ní setkává při svém zaměstnání. Na rozdíl od sociální oblasti je daňová oblast pro zaměstnané občany mnohem srozumitelnější vzhledem k tomu, že její funkčnost je zajištěna prostřednictvím zaměstnavatele.

4.4 ÚČASTNÍCI RODINNÉ POLITIKY

Hlavním úkolem rodinné politiky je vytvářet rodinám takové podmínky a prostředí, ve kterém mohou svobodně naplňovat svá rozhodnutí a přesvědčení týkajících se rodinných hodnot, způsobů péče a cílů rodinného a osobního života. Jen stabilní a prosperující rodiny jsou zárukou udržitelného rozvoje společnosti a její soudržnosti.²⁷ Pro splnění tak velkého úkolu je nutná souhra všech aktérů, subjektů, rodinné politiky.

Subjekty rodinné politiky jsou ti, kdo mají zájem, vůli, schopnosti, předpoklady, možnosti a prostředky určité sociální činnosti či chování a kdo takové činnosti a chování mohou iniciovat a naplňovat.²⁸

²⁷ MPSV, Koncepce rodinné politiky, verze 4. září 2017, s. 4-5, [cit. 2018-02-27].
Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31577/Koncepce_rodinne_politiky.pdf

²⁸ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 80, ISBN 978-80-7478-921-2

Za subjekty rodinné politiky jsou považovány:

- stát a státní orgány,
- orgány státní správy, regionální a místní,
- orgány samosprávy regionální a místní,
- zaměstnavatelé, odbory,
- občanské organizace a iniciativy,
- vzdělávací instituce,
- rodiny, domácnosti.

4.4.1 STÁT A STÁTNÍ ORGÁNY

Stát má hlavní roli ve vytváření a realizaci rodinné politiky, a to v oblasti koncepční a normotvorné. Pro úspěšnou realizaci rodinné politiky je důležité zapojení několika hlavních rezortů: ministerstva práce a sociálních věcí, ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstva zdravotnictví, ministerstva financí, ministerstva místního rozvoje. Rodinná politika prochází napříč všemi těmito rezorty, není možné, aby byla spojena jen s jedním z těchto rezortů.

V rámci koncepční činnosti státu v oblasti rodinné politiky patří k jeho rolím i zprostředkování kontaktů, komunikace a vyjednávání finanční podpory s orgány Evropské unie, stejně jako implementace jejich dokumentů do českého právního řádu i praktické veřejné politiky. Další významnou rolí státu je zajišťování lidských práv v uskutečňování rodinné politiky.

Koncepční role státu spočívá také ve vytváření podmínek a podnětů pro regionální a lokální rodinnou politiku. Stát respektuje pravomoc organizačně nižších úrovní a jejich schopnosti lépe vycházet vstříc diferencovaným potřebám rodin v různých regionech či lokalitách. Ve vztahu ke komunálním politikám zastává stát především roli koncepční, metodickou a informační.²⁹

²⁹ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, [cit. 2018-02-06].
Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

4.4.2 ORGÁNY SAMOSPRÁVY, REGIONÁLNÍ A MÍSTNÍ

Kraje a obce mají v rodinné politice nezastupitelnou úlohu vzhledem k tomu, že mají k rodinám mnohem blíže než státní orgány, znají jejich potřeby a mají lepší přehled o místních podmínkách. Navíc disponují pravomocemi, kterými mohou pomoci realizovat opatření podporující prorodinnou politiku. V oblasti podpory rodiny mají široké možnosti, jako je podpora bydlení, infrastruktury, zřizování mateřských škol, pořádání společenských a propagačních akcí rodinného charakteru, poskytování rozmanitých služeb pro rodiny. Rozmanitými službami jsou zde míněny služby k prevenci sociálního vyloučení rodičů s malými dětmi, služby ke zvyšování rodičovských kompetencí a posilování partnerských a manželských vztahů, služby spojené s péčí o děti, s poradenstvím v oblasti sladění pracovních a rodinných rolí a služby na podporu rodin v systému náhradní rodinné péče. Služby pro rodinu se ve své podstatě liší od sociální péče.

Hlavním cílem regionální politiky je vytvořit na úrovni krajů a obcí příznivé podmínky pro vznik a fungování rodin. Tyto podmínky jsou vytvářeny prostřednictvím souhrnu opatření, která spočívají nejen ve finanční podpoře rodiny, ale zejména v podpoře služeb pro rodinu, v pořádání společensko-kulturních akcí, ve vzdělávacích a osvětových aktivitách, v podpoře dostupného bydlení, dále spočívají v přizpůsobování a budování infrastruktury.³⁰

Kraje by měly zastávat pět základních úloh při vytváření a realizování regionální podpory rodinné politiky:

- reprezentativní – reprezentace krajů a obcí při jednání s ústřední úrovní,
- koncepční – vytváření regionální rodinné politiky na základě vlastní koncepce,
- koordinační – koordinace aktérů rodinné politiky na úrovni obcí a krajů,
koordinace prorodinných aktivit regionálního rozsahu,
- organizační – organizace prorodinných aktivit nebo účasti na nich,
- informativní – informování obcí o situaci rodin a prorodinných opatřeních
v regionu.³¹

³⁰ Rodinná politika na úrovni krajů a obcí, Metodické doporučení MPSV, s. 11, ISBN 978-80-86878-82-9

³¹ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 17, [cit. 2018-02-06]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

Obce mají nejbližší k rodinám, k jednotlivým lidem, znají jejich problémy a jsou schopny nabízet řešení a pomáhat při jejich realizaci. Mají za úkol informovat občany o svých činnostech, které jsou spjaty s prarodinnou aktivitou, propagovat je a sbírat podněty od nich pro jejich realizaci. V rámci rodinné politiky zastávají obce tyto úlohy:

- iniciační – iniciace prarodinných aktivit a podněcování občanů k aktivnímu podílení se na jejich plánování, případné realizaci,
- realizační – vytváření podmínek pro poskytování služeb pro rodiny, vyhledávání rodin se specifickými potřebami, monitorování jejich problémů,
- propagační – propagace prarodinných aktivit a rodinné politiky jako takové,
- informativní – informování občanů o celkové situaci rodin a prarodinných opatřeních v obci i na regionální úrovni.³²

Za obce a města lze jako příklad uvést cíle rodinné politiky hlavního města Prahy, které na svém Portálu pro sociální oblast města Prahy, zhodnotilo potřeby rodin s tím, že mezi jeho aktuální úkoly bude patřit mimo jiné sanace rodin, zaměření se na rodiny se seniorem a také větší pozornost bude věnována tématům v oblasti dětí, které jsou v ústavní péči.

Cílem rodinné politiky hlavního města je pak spolupráce všech jeho částí v konání takových opatření, kterými bude posilována funkce rodiny a její autonomie tak, aby jí byla současně umožňována realizace jejích životních plánů. Současně ve své rodinné politice hodnotí rodinu jako nejúspěšnějšího garanta mezigeneračního předávání hodnot, na kterých spočívá svobodná a demokratická společnost.³³

³² Rodinná politika na úrovni krajů a obcí, Metodické doporučení MPSV, s. 14, ISBN 978-80-86878-82-9

³³ Portál pro sociální oblast města Praha, Sociální oblast [cit. 2018-05-20].
Dostupné z: http://socialni.praha.eu/jnp/cz/rodina/rodinna_politika/index.xhtml

4.4.3 OBČANSKÉ ORGANIZACE A INICIATIVY, NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Tyto organizace mají nezastupitelnou roli v rodinné politice. Pomáhají rodinám v oblasti péče a vzdělávání dětí, zabývají se organizováním volného času dětí. V jejich programech je i péče o seniory, handicapované občany, péče o problémové rodiny nebo jejich příslušníky. Pomáhají ženám nebo mužům v době jejich mateřské nebo rodičovské dovolené, pomáhají řešit i sociální problémy rodin, v některých případech zajišťují i určitou zdravotní péči nebo právní poradenství.

Podporu občanské společnosti zařadil stát mezi své priority v rámci Sociální doktríny České republiky. Zdůrazňuje zde oporu občanské společnosti o partnerství mezi veřejnou a soukromou sférou a o aktivity zprostředkované neziskovými organizacemi. Zdůrazňuje v této sociální doktríně, že je povinností a závazkem státu tyto organizace a sdružení občanů výrazně podporovat, protože jsou v mnoha ohledech nezastupitelné při ochraně rodin a jedinců v situacích potřeby a nejistoty. Tyto organizace a sdružení jsou nenahraditelné pro tvorbu společných zájmů a jsou velkým přínosem pro formování veřejné politiky ve vztahu k rodinám a komunitám.³⁴

Komunity usilují o výchovu občanů k soběstačnosti, starají se o růst odpovědných místních osobností, přičiňují se o povědomí o zásadách dobrého občanství a dbají o uplatňování zásad péče o životní prostředí. Současně posilují demokratické smýšlení na místní úrovni tím, že se snaží o zapojování občanů do místního dění. Pomáhají též k začleňování různých skupin obyvatelstva, které se mohou lišit svým kulturním, ekonomickým a etnickým postavením.³⁵

³⁴ Sociální doktrína České republiky, [cit.2018-03-03].

Dostupné z:

<file:///C:/Users/Uzivatel/Desktop/Soci%C3%A1ln%C3%AD%20doktr%C3%ADna%20%C4%8Cesk%C3%A9%20republiky.html>

³⁵ J. Šťastná, Když se řekne komunitní práce, s. 11-12, [cit. 2018-05-20]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=XPzhDAAAQBAJ&pg=PA11&lpg=PA11&dq=ve%20C5%99ejn%C3%A1+politika+a+rodinn%C3%A9+komunity&source=bl&ots=19Vq-I_134&sig=p2hP2pc1t_sXV6ml7q7twmuKfwM&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjwvd2K4pPbAhUSblAKHfdPCuQQ6AEIQzAE#v=onepage&q=ve%20C5%99ejn%C3%A1%20politika%20a%20rodinn%C3%A9%20komunity&f=false

5 ANALYTICKÝ ROZBOR RODINNÉ POLITIKY ROKU 1989 S ROKEM 2017

Tato část diplomové práce je zaměřena na rozbor postavení rodiny ve společnosti od roku 1989 až po současnou dobu, tj. do roku 2017. Rozebírá postavení rodiny ve společnosti, zkoumá, jaká úloha přísluší rodině z hlediska státu. Analyzuje podpůrné systémy a opatření, která mají zajistit stabilitu rodiny.

Téma Koncepce rodinné politiky pro roce 1989 je téma velice široké. Jeho obsahem je celý lidský život, pojímá jak život jednotlivce od jeho narození až po jeho skon, tak také obsahuje vznik rodiny, její funkce, zabezpečení a pomoc jak při jejím fungování, tak mnohdy i při jejím rozpadu. Každá koncepce rodinné politiky je sejata s populačním vývojem v zemi a s ekonomickými možnostmi a dopady při jejím vytváření a s politickým vývojem, který se v daném období v zemi odehrává.

Již jenom rodina jako taková má úplně jiné postavení před rokem 1989 a jinak je vnímána v současné době. Rodina období socialistického Československa vycházela z dlouhodobého vývoje společnosti, kdy muž měl v rodině postavení živitele rodiny a žena zajišťovala jak výchovu dětí, tak celý chod rodiny. V období socialismu, stejně jako je tomu dnes, musely ženy zvládat roli ženy pečující o výchovu dětí a zaměstnané ženy. Jednak je k tomu vedla životní nutnost, protože jeden příjem nezabezpečil rodinu a jednak z důvodu všeobecné zaměstnanosti.

Po roce 1948 se snažila hospodářská politika KSČ dosáhnout rychlého ekonomického rozvoje. Tento ekonomický rozvoj však předpokládal nárůst nových výrobních kapacit a s tím byl spojený nárůst zaměstnanosti. Toto byl jeden z důvodů, proč bylo nutné zvýšit zaměstnanost žen, a tím pokrýt nároky na růst počtu pracovních sil. K odůvodněnému zaměstnávání žen nahrávala leninsko-marxistická ideologie komunistické strany, která propagovala emancipaci žen prostřednictvím práce a která tvořila základ hospodářské politiky.³⁶

Socialistický stát v Ústavě z roku 1960 deklaroval právo na práci, ale toto právo vyžadovalo i povinnost pracovat, což v důsledku naplňovalo státem garantovanou zaměstnanost obyvatelstva. Od roku 1948 do roku 1964 vzrostla zaměstnanost

³⁶ J. Rákosník, R. Šustrová, Rodina v zájmu státu, 1. vyd., Praha: NLN 2016, s. 194, ISBN 978-80-7422-378-5

v Československu o 865 000 osob, z toho bylo 750 000 žen. Zaměstnanost žen rostla i v šedesátých letech a v roce 1968 tvořily ženy přes 47 % všech pracovníků.³⁷

Vzhledem k tomu, že stát propagoval rodiny se zaměstnanými oběma rodiči, zajišťoval péči a výchovu dětí prostřednictvím budování výchovných zařízení, jako byly jesle nebo mateřské školky. Výstavba sítí školek a jeslí, které přijímaly děti již od věku tří měsíců a nabízely i celotýdenní péči měla pomoci ženám, aby se osvobodily od mateřství, které bylo pro zaměstnanou ženu určitým handicapem.³⁸ Tyto instituce byly zřizovány jak prostřednictvím státu, tak fungovaly také ve výrobních podnicích, které tak vycházely vstříc zaměstnaným ženám a prostřednictvím těchto zařízení jim pomáhaly v péči o děti a současně si také zajišťovaly stabilní zaměstnance.

Zaměstnanost žen sebou přinášela ekonomické problémy, které spočívaly v tom, že ženy se nemohly účastnit pracovního procesu v takové míře, jak si činitelé hospodářské politiky představovali. Jednalo se hlavně o skutečnosti, že ženy s malými dětmi často zůstávaly doma, aby pečovaly o nemocné děti. Tím se zvyšovala jejich nepřítomnost v zaměstnání a zvyšovaly se náklady na jedno místo pro dítě v jeslích. Tyto náklady byly vyšší než nadhodnota z práce zaměstnané ženy. Na základě těchto zjištění byla od poloviny šedesátých let prodloužena mateřské dovolená.³⁹

Daňová politika se řídila zákonem č. 76/1952 Sb. zákonem o dani ze mzdy. Podle tohoto zákona podléhala dani mzda a funkční požitky. Sazba daně nebyla jednotná, ale lišila se výší mzdy. Od daně byly osvobozeny, přídavek na děti, rodinný přídavek, výchovné a obdobná plnění, která byla poskytována na nezaopatřené děti. Výše daně se však členila podle toho, kolik osob bylo vyživováno. Poplatníkům, kteří byli svobodní a bezdětní se daň zvyšovala až o 40 %, těm, kteří vyživovali jednu osobu o 20 %. Avšak u poplatníků, kteří vyživovali tři osoby se daň snižovala o 15 %, u plátců, kteří vyživovali čtyři osoby se daň snížila o 30 % a ti poplatníci, kteří vyživovali 5 a více osob, měli snížení daní o 45 %.⁴⁰

³⁷ J. Rákosník, R. Šustrová, *Rodina v zájmu státu*, 1. vyd., Praha: NLN 2016, s. 196, ISBN 978-80-7422-378-5

³⁸ I. Možný, *Sociologie rodiny* 2. vyd., Praha: SLON 2002, s.155, ISBN 80-86429-05-9

³⁹ I. Možný, *Sociologie rodiny* 2. vyd., Praha: SLON 2002, s. 155, ISBN 80-86429-05-9

⁴⁰ Zákon č.76/1952 Sb., [cit.2018-04-18]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1952-76>

Daňovým systémem se stát snažil podporovat reprodukční funkci rodiny. Výpočet daně nebyl jednoduchý ale naopak, byl velmi komplikovaný, protože v něm existovaly další výjimky, které se vztahovaly na další poplatníky, jako byli rozvedení, ovdovělí a invalidní. Další skupinu pak tvořily vdovy po obětech bojových událostí a politických persekucích

Současný daňový zákon č. 586/1992 Sb., zákon o dani z příjmu, odpovídá novým podmínkám, které nastoupily pro roce 1989. Nyní v roce 2017 je jednotná sazba daně z příjmu pro fyzické osoby, základ daně se snižuje o nezdanitelné položky a vypočtená daň se snižuje o daňové zvýhodnění na děti. Daň se počítá jednou za rok, měsíčně se odvádí zálohy na daň z příjmu. Tento systém je srozumitelný, průhledný a oproti systému před rokem 1989 je jednodušší. Daňový systém, ve kterém je jen jedna sazba daně je, podle mého názoru, spravedlivý a ve vztahu k počtu dětí. Je diskriminující, jestliže pracující žena nemá děti a má na základě této skutečnosti odvádět státu vyšší daně.

Pro muže a ženy byl v roce 1989 rozdílný odchod do důchodu, který byl dán zákonem o důchodovém pojištění. Důchodového pojištění v Československu bylo upraveno zákonem 99/1948 Sb., o národním pojištění. Tento zákon obsahoval ve své době moderní koncepci důchodového pojištění, která spočívala v tom, že pojistné bylo zavedeno ze zákona. Pojistné bylo stanoveno ve výši 10 % za zaměstnance a předpoklad byl, že toto pojištění bude platit zaměstnavatel. V tomto zákoně byla stanovena jako nová dávka sociální důchod pro občany, kteří nezískali nárok z vlastního pojištění a nemohli pro nemoc nebo stáří získat svou práci prostředky k obživě. Zákon č. 55/1956 Sb., změnil podobu důchodového pojištění tak, že důchodové pojištění převedl na rozpočtové financování a sociální důchod byl stanoven jen jako nepovinná dávka pro osoby starší 65 let a invalidní. O těchto dávkách rozhodovaly okresní národní výbory.

Zákon č.101/1964 Sb., zavedl do důchodového pojištění odlišný věk odchodu do důchodu pro muže a ženy. Věk odchodu do důchodu u žen závisel na počtu dětí.⁴¹ Ženy, které neměly děti, odcházely do důchodu v 57 letech, ženy, které vychovaly jedno dítě v 56 letech, ty ženy, které vychovaly dvě děti odcházely do důchodu ve věku 55 let.

⁴¹ Historie vývoje důchodového systému, Systém do roku 1989, [cit. 2018-04-22].
Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/18251/vyvoj.pdf>

Ženám, které vychovaly tři nebo čtyři děti, byl odchod do důchodu stanoven v 54 letech a v 55 letech mohly odejít do důchodu ženy, které vychovaly 5 a více dětí.

Stát na základě proklamované péče o rodinu, o výchovu a rozvoj mládeže zasahoval do institutu rodiny, kterou tak postavil do role pasivního příjemce této péče. Tradiční funkce rodiny, výchovná, socializační, byly postupně přejímány totalitním státem, který se snažil omezit okruh působnosti rodiny především na její biologicko-produkční funkci.⁴²

Rodina v současné době, tedy v roce 2017, se svou zásadní funkcí, jakou je výchova dětí, neliší od předchozího období, avšak vlivem ekonomických a sociálních změn se mění formy rodinného života. Mění se formy rodinného soužití, mění se hodnoty a životní plány, prodlužuje se lidský život, stoupá rozvodovost, snižuje se počet uzavřených sňatků. Význam hodnoty manželství a chápání partnerství se mění. Zatímco hodnota rodiny, jako takové, přetrvává, manželství je často střídáno různými formami spolužití. V dnešní době bývá často nahrazeno dlouhodobým předmanželským soužitím. Současnou rodinu tvoří jak sezdané, tak nesezdané páry. Dále se mění chápání rodiny jako soukromé instituce a jako předmětu veřejného zájmu. Rodina jako intimní sféra si do jisté míry zachovává svou autonomii, a ta je také vyžadována, avšak na druhé straně se uvolňuje pospolitost rodiny vlivem dlouhodobé nezávislosti jednotlivých aktérů rodiny. Změny se týkají také formování rodiny, jako je začátek rodinného života, věk matek při narození prvního dítěte, osamostatňování mladých lidí nebo celoživotní bezdětnost.⁴³

V důsledku ekonomických přeměn, které s sebou přinesla změna společenského uspořádání, změnily se vztahy mezi členy rodiny. V současné době jsou schémata chování v rodině vystaveny vlivu zvětšujícího se majetku, peněz, růstu bohatství na jedné straně, na druhé straně jsou vystaveny možnosti propadu životní úrovně až pod hranici chudoby. Rodiny se musí přizpůsobovat novým podmínkám. Vlivem změn ve společnosti se mění jejich strategie a stereotypy a také se mění role mužů a žen.⁴⁴ Ve

⁴² Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, Národní zpráva o rodině 2004, s. 16.[cit. 2018-02-19]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

⁴³ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 19-21, [cit. 2018-06-02]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

⁴⁴ H. Maříková, Proměny současné české rodiny, 1. vyd., s. 13, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2000, ISBN 80-85850-93-1

společnosti se více prosazuje individualismus, který mění vztahy mezi členy rodiny. Jedinec je více závislý na trhu, který mu umožňuje být nezávislým a volným. Mění se vztah mezi rodiči a dětmi tím, že děti jsou více závislé na masmédiích nežli na rodičích. Snižování rovnováhy partnerských vztahů vede ke vzestupu rozvodovosti a ke zvýšenému prosazování nesezdaného soužití.⁴⁵ Zároveň se snižuje rozsah času, který společně tráví členové rodiny. Nedostatek času pak spolu s nároky zaměstnání jsou hlavními příčinami zužování prostoru pro rozvíjení partnerských vztahů, mezigeneračních vztahů a pro to nejdůležitější, tj. pro výchovu dětí.

V dokumentu Zpráva o Rodině z roku 2017, jehož autorkou je Věra Kuchařová, je uvedeno, že soukromém a veřejném životě se prosazuje nové pojetí genderových rolí, vzrůstá povědomí o neoprávněnosti jejich tradičního rozdělení v rámci rodiny, které způsobuje nerovnoprávné příležitosti. V této oblasti je požadována rovnost v rozdělení jednotlivých činností, jako je nákup potravin, úklid, a také rovnost ve využívání volného času, rovnost ve výchově dětí, udržování společenských kontaktů.

Současně se změnami v uvedených oblastech probíhají i další kulturně normativní změny, které se dotýkají chápání rodiny, rodinného života. Jedná se o identifikaci a hledání souladu práv dětí, žen, sexuálních minorit a také příslušníků různých národností a vyznavačů různých náboženství.

Hlavní otázkou, kterou řeší rodiny je vztah rodiny a zaměstnání, vztah soukromého a rodinného života, vztah rodinných a profesních aspirací. Spokojenost v životě a zaměstnání spolu úzce souvisejí, jejich úspěšné kombinování se promítá do vyšší porodnosti, větší zaměstnanosti žen a do vyrovnávání životních šancí mužů a žen.⁴⁶

Rodina současnosti čelí větším problémům než rodina před rokem 1989. V první řadě je to nezaměstnanost, dalším problémem pro rodinu může představovat hledání nového zaměstnání, které je spojené se stěhováním. V naší společnosti není zvykem stěhovat se za prací. V nových ekonomických podmínkách je tato skutečnost možná a přináší s sebou problémy bydlení a tím i zvýšené náklady na bydlení. Soužití s novým okolím také nebývá pro rodinu jednoduché, zvláště pak pro děti nové prostředí může být traumatizující. Současně se v těchto situacích projevuje nedostatek výchovných

⁴⁵ I. Možný, Sociologie rodiny, 2. vyd., s. 201,205, Praha: SLON 2002, ISBN 80-86429-05-9

⁴⁶ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 19-21, [cit. 2018-06-02]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

zařízení pro děti, a to s sebou přináší další finanční zatížení rodiny. Rodiny se potýkají i s vyššími finančními nároky jak u povinného základního vzdělání, tak u vyšších úrovní vzdělání. Také zdravotnictví přináší zvýšení finančních nákladů rodiny.

Fenoménem současné společnosti je zadlužení jejích členů, které se promítá do rodin. Nejedná se jen o zadlužení z důvodu potřeby bydlení a uspokojování základních potřeb, ale z uspokojování náročných individuálních potřeb. Novým jevem v současné společnosti, oproti minulosti, je stres a nedostatek času.

Pojetí současné rodiny, tedy rodiny v roce 2017, se svým rozsahem značně liší od rodiny socialistického státu. Její postavení zůstává stále jako základní jednotka společnosti, státu, ale její rozdílnost spočívá ve změně struktury rodiny, ve změně rolí muže a ženy v rámci rodiny. Rodina jako taková se musí sama vypořádat se změnami okolí, a to jak ekonomickými, tak sociálními a společenskými. Stát do jejího vnitřního života nezasahuje. Jeho nadměrné zasahování by mohlo narušovat její autonomii. Tímto nevměšováním se do života rodiny, stát vytváří prostor pro svobodnou volbu rodičů v oblasti výchovy dětí, v jejich péči o ně a v rozhodování o vývoji rodiny.⁴⁷

Vlivem ekonomických a společenských změn se však rodina, v některých fázích svého života, bez podpory státu neobejde. Je v zájmu státu napomáhat rodinám vytvářet takové podmínky, aby byly schopny naplňovat své poslání a vytvářet tak jeho pevný základ. Pro jejich podporu vytváří stát koncepce rodinné politiky, ve kterých vytyčuje kroky a cíl své podpory. Tak jako se odlišuje přístup státu k rodině v roce 1989 a v roce 2017, tak se také od sebe liší koncepce rodinných politik, které byly a jsou součástí sociální politiky státu.

Cíle koncepce rodinné politiky tak, jak jsou uvedeny v třetí kapitole této práce, vystihují podstatu totalitní rodinné politiky. V ní převažovaly ekonomické a populační funkce (zaměstnanost žen a podpora porodnosti). Jejím smyslem bylo rozvolnit rodinné vazby, omezovat přirozené rodinné funkce a význam rodiny ve společnosti fakticky omezit jen na rodiny, které fungovaly jen jako prostředí pro realizaci základních biologických potřeb.⁴⁸

⁴⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, Národní zpráva o rodině 2004, s. 15, [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

⁴⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí 2004, Národní zpráva o rodině 2004, s. 17, [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

V rámci podpory pro rodiny, které fungovaly jako prostředí pro zvýšení porodnosti, byla realizována ne zcela systémová opatření ve prospěch rodin, která byla motivována politicky nebo ideologicky. Všechna tzv. sociální práva byla vázána na zaměstnanecký status na základě principu plné zaměstnanosti a práva na práci, tedy povinnosti pracovat. V tehdejších podmínkách ne příliš vysokých mezd, které jen omezeně závisely na osobním úsilí a výkonnosti, byla finanční podpora státu nedostačující a bylo potřeba dvojího příjmu v rodinách se závislými dětmi. Vysoká zaměstnanost žen byla výsledkem jak společenských tlaků, tak subjektivních potřeb.

Posilování pracovní angažovanosti žen se promítalo i do jejich denního rozvrhu. V osmdesátých letech pracovaly více jak 8 hodin denně, přitom se musely vyrovnat s tzv. dvojí směnou, v zaměstnání a v domácnosti. Na druhé straně, v této době vysoké ideologické míry přerozdělování, silného vyrovnávání mezd a formálně plné (umělé) zaměstnanosti, kdy vlastní iniciativa nebyla zásadním faktorem mzdového ohodnocení a současně se praktikoval plně nárokový systém tzv. sociálních jistot, se ženy ve své ekonomické aktivitě orientovaly tak, aby co nejnázve zvládly roli matky a zaměstnané ženy. Potřebám sladování rodiny a zaměstnání vycházeli vstříc někteří zaměstnavatelé nabídkou benefitů typu závodních zařízení péče o děti i jinými, což také mělo příznivý efekt na zaměstnanost žen.⁴⁹

Po roce 1989 se dokázaly ženy vyrovnat s ohrožením své zaměstnanosti a zlepšit si i jednotlivě své postavení. Ženy se dokázaly přizpůsobit nové situaci a novým změnám, ačkoli průběh přizpůsobování byl pomalejší vzhledem k rychlejšímu kvalifikačnímu a pozičnímu růstu u mužů. Ženy dokázaly využít možností proniknout a udržet se v lépe statusově postavených pozicích, určitá část žen vydělávala a vydělává stejně nebo více než muži. Ženy také přestávají pokládat sňatek za nutnou součást svého života.⁵⁰

V současné době má žena více možností a může si sama určit, zdali bude zaměstnána a vyhledat si takové zaměstnání, které bude adekvátní k jejím požadavkům nebo se může rozhodnout pro vlastní podnikání. Zákony umožňují zaměstnavatelům

⁴⁹ V. Kuchařová, Ekonomické podmínky sladování rodiny a zaměstnání v České republice a ve Francii, s. 13-14, VÚPSV, v.v.i. Praha 2013, [cit. 2018-02-15].
Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_362.pdf

⁵⁰ M. Čermáková, Postavení žen na trhu práce, s. 12, 1997, [cit. 2018-05-20]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/1815c8033438c841b2dca524e33aa4e7dfa234bd_248_389CERMA.pdf

zaměstnávat ženy na zkrácenou pracovní dobu a zákonem č. 262/2006 Sb. zákoníkem práce je také umožněno uzavřít pracovní poměr, kdy pracovnice nemusí pracovat na pracovišti zaměstnavatele, ale může pracovat z domova.

Zaměstnaná žena může využívat služeb státních nebo soukromých zařízení pro výchovu dětí, nebo může využívat služeb, které jsou spojeny se zajišťováním chodu domácnosti. O všech možnostech, které trh nabízí v této oblasti a které jsou určeny pro zajištění chodu domácnosti a jsou nabízeny rodinám, však rozhodují finanční možnosti těchto rodin.

Součástí sociálního systému zabezpečení rodin před rokem 1989 byly dávky nemocenského pojištění, které v sobě zahrnovaly vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, peněžitou pomoc v mateřství a podporu při ošetřování člena rodiny. Koncepce těchto opatření, zvláště mateřské dovolené a ošetřování člena rodiny, se zaměřovala hlavně na státem podporovanou zvýšenou zaměstnanost žen, kterým měla usnadnit mateřství v ranných fázích. Další přídavky, které měly podporovat rodiny byly přídavky na děti. Tyto se vyplácely podle počtu dětí v rodině a zvýhodňovaly více početné rodiny. Další dávkou na podporu rodin byl mateřský příspěvek a porodné.

V roce 2017, tedy v současné době, je mateřská dovolená uzákoněna v délce 28 týdnů. Peněžítá pomoc v mateřství se vyplácí po dobu šesti měsíců a vyplácí ji Správa sociálních zabezpečení. Peněžítá pomoc v mateřství náleží těm, kteří jsou účastníky nemocenského pojištění. Po mateřské dovolené a vypláčení peněžité pomoci v mateřství následuje rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek. Tento rodičovský příspěvek je vyplácen rodiči, který pečuje o dítě do věku 4 let. Přídavky na děti nejsou již vypláceny plošně, tak jak tomu bylo dříve, ale jsou vypláceny cíleně na základě žádosti, kterou podávají rodiny, jejichž příjmy jsou nízké. Rozhodujícím kritériem pro přiznání přídatku na děti je životní minimum rodiny a její příjmy.

Systém podpor, který je v současnosti nastaven, odpovídá požadavkům dnešní doby. Stát podporuje porodnost hlavními dávkami, jak jsou již uvedeny, tj. peněžitou pomocí v mateřství, a rodičovským příspěvkem. Při poskytování těchto dávek není příjemce omezen žádným zákazem pracovní činnosti, takže je příjemci výše uvedených dávek umožněno pracovat a zvyšovat tak životní úroveň rodiny.

S podporou rodin v období kolem roku 1989 souvisela i daňová politika, která zvýhodňovala rodiny s více dětmi. Výpočet daně, jak v této práci uvádím, nebyl

jednoduchý, byl komplikovaný a nepřehledný. Současný výpočet daně je svým způsobem také složitý, ale není komplikovaný a nepřehledný. Složitost způsobuje měnící se počet odčitatelných položek ze základu daně, propočet zvyšujících se daňových zvýhodnění na vyživované děti a uplatňování slev na dani včetně dokládání různých potvrzení, která stvrzují pravdivost nároku na uplatňovanou slevu nebo daňové zvýhodnění. Vzhledem k množství dokladovaných položek je pro občana náročné porozumění platnému daňovému zákonu. Z tohoto důvodu většina zaměstnanců využívá možností, které zaměstnání umožňuje a ti žádají svého zaměstnavatele o zpracování daňového přiznání. Tím se pro ně tato oblast nestává komplikovanou a složitou.

Dalším opatřením, které souvisela s koncepcí rodinné politiky byla bytová výstavba. V socialistické republice se nedařilo naplnit deficit ve výstavbě bytů, který přetrvával až do 90.let minulého století. Nedostatek bytů se hlavně týkal mladých manželství a rodin s dětmi, které získaly byt většinou až po narození posledního dítěte.

Na podporu mladých manželství stát zavedl opatření v podobě novomanželských půjček se státním příspěvkem. Tyto půjčky měly zvýhodněné úročení a byly určeny na pořízení družstevního bytu, vlastního bydlení nebo vybavení bytu. (V rámci socialistických podniků bylo možné též pracovníkům poskytnout bezúročnou půjčku, ale tyto půjčky byly již poskytovány podle zásluhovosti a angažovanosti pracovníků.)

Pokud se týká bytové výstavby v současnosti, tak se o mnoho neliší od předchozího období. V Koncepci rodinné politiky 2017 se uvádí, že chybějící bydlení je velkou překážkou pro zakládání rodiny, ale i pro seniory, pro které stát rovněž není schopen zajistit dostupné bydlení. Koncepce rodinné politiky 2017 klade důraz na dostupné nájemné bydlení, kterého je nedostatek.

Kvalita současného nájemného bydlení neodpovídá potřebám seniorů, kteří potřebují malé byty, ani těch však není dostatek. Stejně tak na straně druhé jsou potřeba byty větších rozměrů, ale cenově dostupné pro rodiny. Dalším problémem, o kterém se Koncepce rodinné politiky 2017 zmiňuje, jsou vysoké náklady na bydlení, které v nájemních bytech představují 25–40 % nákladů, u seniorů až 60 %. Dokument dále poukazuje na to, že 150 tisíc domácností žije v nevyhovujících bytových podmínkách a děti, které v nich vyrůstají, mohou vytvořit generaci, která by mohla být ohrožena bezdomovectvím a sociálním vyloučením. Návrhy řešení v tomto dokumentu spočívají ve vypsání dotačních programů pro obce a kraje pro výstavbu a opravu bytů pro mladé

rodiny a seniory, pro výstavbu startovacích bytů pro rodiny s dětmi.⁵¹ Jedná se o budoucí návrhy a budoucí řešení.

Podporu výstavby, koupi nebo opravu bydlení pro mladé rodiny nyní pomáhá zajišťovat Státní fond rozvoje bydlení, který náleží do působnosti Ministerstva pro místní rozvoj. Tato instituce nabízí různé programy, některé jsou zaměřeny na mladé lidi do 36 let s dětmi a jejich prostřednictvím je možné pořídit si vybavení bytu nebo si pomocí těchto finančních prostředků zakoupit nový byt. Další z programů jsou zaměřeny na výstavbu nájemních bytů jak pro mladé lidi, tak pro seniory a jsou poskytovány nejen fyzickým osobám, ale též obcím.⁵²

Podle Českého statistického úřadu bylo v roce 1989 dokončeno 55.073 bytů, z toho bylo 21.038 bytů družstevních, 16.282 komunálních (obecních), 16.238 individuálních a 1.515 bylo ostatních. V roce 2016 bylo dokončeno 27.322 bytů, z toho 236 družstevních, 230 obecních, 15.680 individuálních a 11.176 ostatních.⁵³ Jak z uvedeného vyplývá proti roku 1989 je vykazován nižší počet dokončených bytů. Lze tedy říci, že se může jednat o nedostatek bytů, hlavně v oblasti komunálních (obecních). Nárůst je v oblasti ostatních bytů, kde se jedná o výstavbu bytů provedenou právnickou osobou, převážně obchodními společnostmi. Nárůst v oblasti ostatních bytů však neukazuje, kolik bytů bylo určeno pro mladé rodiny s dětmi. Avšak lze se domnívat, že vzhledem k tomu, že se jedná o výstavbu bytů, kterou zajišťují z převážné části obchodní společnosti, nebude se jednat o startovací byty pro mladé rodiny.

Z dalších opatření, které bylo možné zařadit i jako součást uvedené koncepce roku 1989 a bylo možné je považovat za podporu rodin, bylo státem dotované dětské průmyslové zboží, oblečení a školní pomůcky, dotované jízdné, zvýhodněné sazby při umístování dětí do předškolních zařízení, dotování, finančně podporované volnočasové aktivity dětí a preventivní lékařská péče dětí v rámci bezplatné zdravotní péče.

Po roce 1989, v průběhu české sociální reformy se začala postupně utvářet také nová struktura celé soustavy sociálního zabezpečení. Tato soustava je souborem právních,

⁵¹ MPSV, Koncepce rodinné politiky, verze 4. září 2017, s. 29-30, [cit. 2018-05-07].
Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31577/Koncepce_rodinne_politiky.pdf

⁵² Státní fond rozvoje bydlení, Stát podporuje Vaše lepší bydlení, [cit. 2018-05-07].
Dostupné z: <http://www.sfrb.cz/programy-a-podpory/programy/>

⁵³ Český statistický úřad, Bytová výstavba 1989-2016, [cit. 2018-05-07].
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-w0i9dxmghn#11>

finančních a organizačních nástrojů, jejichž cílem je kompenzovat nepříznivé finanční a sociální důsledky různých životních okolností a událostí, které ohrožují již uznaná sociální práva, která definují záruky důstojné lidské existence.⁵⁴ V rámci nové soustavy sociálního zabezpečení se formovala i nová koncepce rodinné politiky. Její vývoj probíhá až do současnosti a promítají se do ní společenské a ekonomické změny.

Koncepce rodinné politiky v roce 2017 se již zásadně odlišuje od koncepce rodinné politiky z let 1988-1989 již postavením rodiny ve společnosti. Cíle rodinné politiky současnosti jsou směřovány k zabezpečení hlavních funkcí rodiny, k zabezpečení jejího poslání pro společnost jako instituce, která zajišťuje budoucí populaci společnosti, její výchovu a rozvoj.

V 90. letech byla role rodinné politiky v České republice zpochybňována, a to nejen představiteli pravicové politiky, ale také některými českými odborníky. V současné době zaujímá důležité místo ve vládní politice, neboť je stále zřetelnější, že fungování rodiny je pro společnost klíčovou otázkou. Rodinná politika se postupně stala důležitou součástí i volebního boje politických stran.

V posledních letech byly rozvíjeny diskuse o tom, jak podporu rodin v rámci rodinné politiky rozvíjet. Výsledkem těchto rozprav bylo přijetí koncepce rodinné politiky v roce 2005. Význam tohoto dokumentu spočíval v tom, že se jednalo o první přímou formulaci rodinné politiky v České republice. V této koncepci, tímto dokumentem, stát uznal odpovědnost za podmínky, které jsou rodinám s dětmi v České republice vytvářeny.⁵⁵

Obsahem této koncepce bylo vytvoření všestranně příznivých společenských podmínek pro rodinu. Současně posilovat společenské vědomí hodnoty rodiny, zároveň upevňovat ekonomickou a sociální suverenitu rodin a jejich členů na trhu práce prostřednictvím daňového systému, systému sociálního zabezpečení a služeb pro rodiny a to tak, aby mohly plnit svou úlohu ve všech obdobích svého vývojového cyklu. Koncepce se zaměřovala především na rodiny s dětmi. Na koncepci z roku 2005 pak

⁵⁴ M. Potůček. Křížovatky české sociální reformy, 1. vyd., Praha 1999, Sociologické nakladatelství (SLON), s. 96, ISBN 80-85850-70-2

⁵⁵ B. Burcin, L. Fialová, J. Rychtaříková a kol., Demografická situace ČR, 1. vyd., Praha 2010, Sociologické nakladatelství (SLON), s. 179, ISBN 978-7419-024-7

obsahově navazovala Národní koncepcce podpory rodin s dětmi z roku 2008, která se také přednostně soustředila na podporu rodin s dětmi.⁵⁶

Sociální doktrína České republiky z roku 2001 uvádí ve svých prioritách postavení rodiny na trhu práce. Uvádí rodinu jako instituci, která svým dobrým fungováním vytváří podmínky pro kultivaci osobnosti u mladé generace a předpokladem tohoto rozvoje je dobrá rodinná politika státu, podporující rodinu ve všech jejích základních funkcích. Ve vztahu k trhu práce předpokládá rovné příležitosti a účinné spojení péče o rodinu a její zapojení na pracovním trhu.⁵⁷

U většiny rodin příjem jediného partnera na udržení běžného standardu života v minulých dobách nestačil, a proto bylo nutné zapojení žen do pracovního procesu. A ideologie socialistického státu ženám tuto nutnost prezentovala jako zrovnoprávnění jejich postavení vůči mužům. Jen pozvolna se daří vyrovnávat pozice mužů a žen na pracovním trhu, přesto, že ženy v současnosti již dosahují stejného vzdělání jako muži a pronikají i do oborů, které původně byly jejich dominantou.

Zajistit tedy na trhu práce rovné příležitosti mužů a žen se daří pomalu. Ženy jsou na trhu práce znevýhodněny. Na začátku kariéry je situace pro obě pohlaví stejná, ale mění se, jakmile přijdou děti. S jejich příchodem se zhoršuje postavení žen na trhu práce. Na této situaci se podílí čerpání mateřské dovolené, která je jednou z nejdelších a trvá 28.týdnů (delší mateřskou dovolenou najdeme ve Švédsku, kde činí 420 dní). Po mateřské dovolené následuje rodičovská dovolená. Zvyšuje se potřeba krátkodobých pracovních poměrů, které nejsou pro zaměstnavatele výhodné. Ti dávají přednost dlouhodobým. Ženy, které pečují o děti s malými dětmi mají problém uplatnění na trhu práce, důvodem je častější nepřítomnost v zaměstnání, která je spojena právě s touto péčí (častější nemocnost dětí, nedostatek jeslí nebo školek, zajišťování náhradní péče apod.) Zaměstnavatelé chápou ženy s malými dětmi jako méně výkonné pracovní síly

⁵⁶ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 11-12, [cit. 2018-27-02]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

⁵⁷ Sociální doktrína České republiky, [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/Uzivatel/Desktop/Soci%C3%A1ln%C3%AD%20doktr%C3%ADna%20C4%8Cesk%C3%A9%20republiky.html#3>

a méně spolehlivé. Situace se začíná pro ženy lepší poté, co děti začnou chodit do školy, ale až po dosažení 10 až 15 let věku dětí se rozdíly srovnávají.⁵⁸

Na základě údajů, uvedených Českým statistickým úřadem, konce roku 2016 dosáhla míra zaměstnanosti 72,9 % a ve srovnání s předchozím obdobím stoupla o 2,1procentního bodu. Tento údaj se týká pracujících osob ve věku od 15-64 let. V tomto období se projevíly dobré podmínky na trhu práce, jejichž vlivem rostla míra zaměstnanosti rychleji u žen nežli u mužů. Míra zaměstnanosti u mužů se zvýšila o 1,4procentního bodu, zaměstnanost u mužů činila tedy, podle statistického úřadu, 80,0 %, u žen činila 2,8procentního bodu a stoupla na 65,6 %. Koncem roku 2016 činil podíl žen na celkové zaměstnanosti již 44,2 % a byl to nejvyšší údaj za období od roku 1993.⁵⁹

Na trhu práce roste podíl žen, které se orientují na pracovní kariéru. (Jejich počet může být však do budoucna limitovaný mužskou konkurencí a pracovními, tedy karierovými příležitostmi. Tyto limity jsou závislé na tempu rozvoje české ekonomiky.)⁶⁰ Ve snaze zajistit si i vlastní nezávislost, odsouvají mateřství, založení rodiny, do pozdějšího věku, který jim již neumožňuje větší počet dětí. Pozdějším věkem je posuzován věk prvorodiček v rozmezí věku od 33 – 37let. Nárůst prvorodiček v tomto věkovém rozmezí je možné pozorovat od roku 2004. Zvyšování počtu prvorodiček okolo věku 30 let výrazně sílilo od roku 2004 a bylo jistým ukazatelem formování nového modelu, tzv. modelu pozdní plodnosti. V období od roku 1990 do roku 2008 se věk žen s prvním dítětem posunul do 30. roku věku těchto žen. V současné době mají české ženy první dítě ve věku 27 let.⁶¹ Některé ženy, které se věnují pracovní

⁵⁸ T. Syrovátka et al., Rodina, zaměstnání a sociální politika, 1. vyd., Boskovice: František Šalé-ALBERT, 2006, s. 255, ISBN 80-7326-104-9

⁵⁹ Parlamentní listy, Český statistický úřad: Zaměstnanost žen roste rychleji než zaměstnanost mužů, 2017, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

<https://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/tiskovezpravy/Cesky-statisticky-urad-Zamestnanost-zen-roste-rychleji-nez-zamestnanost-muzu-473869>

⁶⁰ M. Čermáková, Postavení žen na trhu práce, s. 13, 1997, [cit. 2018-05-20]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/1815c8033438c841b2dca524e33aa4e7dfa234bd_248_389CERMA.pdf

⁶¹ Gender Studies 2010 Rodinná politika: rodičovská a mateřská v kontextu sladování rodinného a pracovního života a rovných příležitostí žen a mužů, 2010, s. 10-11, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

https://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/Rodinna_politika.pdf

kariéře natolik, že zůstávají bezdětné, protože tato orientace jim umožňuje určitý životní styl, který by s příchodem potomka musely přizpůsobit této změně, a to by bylo pro ně obtížné.

Tím, že ženy zaměstnáním získávají vlastní příjem, získávají větší nezávislost v rámci rodiny. Mají své zabezpečení na stáří nebo v případě rozvodu jsou nezávislé. Tím, že ženy nachází uplatnění na trhu práce dochází ke změnám ve struktuře rodinného života, žádný z členů rodiny se nevěnuje výhradně péči o ostatní rodinné příslušníky. Ženy navíc řeší dilema, jak rozdělit čas mezi zaměstnání a péči o rodinu.⁶²

Je nesporné, že roste vliv pracovního trhu na rodiny, lidé tráví více času v zaměstnání, to také potvrzují data OECD, která uvádějí, že český pracující ročně odpracuje 1770 hodin, německý jen 1363 hodin. Český zaměstnanec za odpracovaných čtyřicet let tak odpracuje o deset let více než německý pracující.⁶³

Lidé dojíždí do vzdálenějších míst za prací, ubývá času, který tráví rodinní příslušníci spolu, krátí se čas, který lidé mohou věnovat svým volnočasovým aktivitám. Rodiny jsou ohrožovány i nezaměstnaností, se kterou je spojena nižší životní úroveň hraničící s chudobou. To s sebou přináší nestabilitu rodiny. Tyto negativní účinky pracovního trhu vyvolávají určitou závislost lidí a rodin na státu a tím stoupají nároky na sociální, rodinnou politiku státu.

Zpráva o rodině 2017, kterou zpracovala její autorka V. Kuchařová se svým kolektivem uvádí, že jedna z nejnovějších studií, zpracovaná v rámci 7.rámcového programu Evropské unie, upozorňuje na sedm hlavních dimenzí ohrožení dnešních rodin v evropských zemích, tedy i v České republice:

- Ekonomický nedostatek, chudoba, ekonomická nejistota, nestabilita, obavy o budoucnost, nedostačující bydlení, nízká životní úroveň.
- Sociální exkluze, chybějící sociální sítě (přátelé, širší rodina).
(Sociální vyloučení některých jedinců nebo skupin obyvatelstva na okraj společnosti, zejména v oblasti trhu práce).
- Stigmatizace, marginalizace, diskriminace ze strany institucí a právních norem.

⁶² T. Syrovátka et al., Rodina, zaměstnání a sociální politika, 1. vyd., Boskovice: František Šalé-ALBERT, 2006, s. 27-31, ISBN 80-7326-104-9

⁶³ Klimeš, D. Češi jsou příliš dlouho v práci. Ekonom, Týdeník vydavatelství Economica, 2018, ročník LXII, číslo 18, s. 20, ISSN 1210-0714

(Označování nežádoucích jedinců nebo skupin obyvatel, jejich utlačování a diskriminace ze strany institucí a právních norem.)

- Nedostatek času, přepracovanost, pracovní přetížení, stres (zejména spojený se zaměstnáváním) a jeho důsledky, různé zdravotní problémy, deprese, pocity úzkosti a problémy s chováním a vzděláváním dětí.
- Chybějící stabilita rodiny, riziko rozvodu, obzvláště závažné pro děti.
- Zdravotní problémy, zejména zdravotní postižení.
- Násilí, alkohol.⁶⁴

Domnívám se, že ve výčtu oblastí, které ovlivňují život rodiny, její životní úroveň, chybí ještě jedna oblast, která je velmi důležitá pro život rodiny, a to je zadluženost. Mnoho rodin je zadluženo na dlouhé období z důvodu zajištění bydlení. Ale nejedná se jen o bydlení. V dnešní době je možné si půjčit finanční prostředky na cokoli. Trh nabízí nepřeberné množství věcí a mnoho lidí podléhá tak lákavé nabídce, jako je si vypůjčit peníze a splnit si své požadavky. Většina z nich nebere v úvahu často měnící se ekonomické a sociální podmínky. Změny pak přináší negativní vlivy na životní úroveň jednotlivců a celých rodin.

Na základě rozboru zadlužování domácností od roku 2003 až do roku 2014, který zveřejnili Denisa Kotrbová a Petr Strejček z Provozně ekonomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, první vlna zadlužování domácností se odehrála v období 1995–2005, kdy dochází ke změně pohledu domácností na zadluženost a nárůst této zadluženosti stoupl o více než 800 %. K této situaci došlo vzhledem k tomu, že domácnosti našly nové možnosti ve spotřebě a rostla životní úroveň. Začala se zvyšovat nabídka zboží a služeb pro domácnosti a na straně poptávky, tedy na straně domácností, došlo ke změně preferencí. Upřednostnila se spotřeba před úsporami.

Zadlužení domácností se zpomalilo po roce 2008, kdy také Česká republika pocítila dopad světové finanční krize. V důsledku této krize se snížilo tempo zadlužování domácností, avšak počátkem roku 2009 překročilo hranici 1 bilionu korun celkového dluhu domácností. V dalších letech se úvěry a půjčky staly součástí života domácností.

⁶⁴ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 22-23, [cit. 2018-27-02]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

Pozitivním zjištěním je, že domácnosti se již tak neuváženě nezadlužují, jak tomu bylo v předcházejících letech.

Pokud se týká struktury zadlužení domácností, největší podíl na zadlužení mají úvěry na bydlení, do roku 2008 činil tento podíl 60-70 %. Po roce 2008, kdy hypotéční trhy zasáhla finanční krize došlo k omezení poskytování hypoték. V dalších letech se meziroční přírůstky snížily a k navýšení dochází po roce 2011. Je to v době, kdy se domácnosti začínají opět financovat své bydlení prostřednictvím úvěrů a také tím, že úrokové sazby se ocitly na historickém minimu. Podíl úvěrů na zadlužení domácností činil 70 %. V oblasti spotřebitelských úvěrů došlo od roku 2008 k poklesu, který byl zapříčiněn sníženou poptávkou domácností po tomto produktu.

Zadluženost domácností však vedla i k exekčním řízením. Do roku 2008 se exekuce týkaly nikoli splácení úvěrů, tedy nešlo o špatnou platební morálku domácností, ale jednalo o vymáhání pohledávek dopravních podniků, zdravotních pojišťoven nebo energetických společností. Největší nárůst exekucí byl po roce 2008, kdy se v projevila světová finanční krize v České republice a jejím vlivem přišli někteří lidé o práci, což mělo vliv na splácení poskytnutých úvěrů. Mnohé domácnosti tak nemohly dostát svým závazkům.

Po odeznění krize a mírnému oživení české ekonomiky došlo ke snížení počtu exekucí. V roce 2011 došlo k úpravě exekučního zákona a tím opět k výraznému zvýšení počtu nařízených exekucí. Mimo tento zvýšený počet nařízených exekucí vlivem změny exekučního zákona, byl počet exekucí vysoký a zhoršila se i platební morálka domácností. A i když se v roce 2013 mírně zlepšil vývoj exekucí, platební morálka domácností se nezlepšila.⁶⁵

V současné době často ve veřejných sdělovacích prostředcích slyšíme o zadluženosti obyvatelstva, o malé finanční gramotnosti, ale pravda je, že na straně druhé tytéž veřejné sdělovací prostředky uvádějí reklamy na půjčky, a tím vytváří podmínky pro zvyšování zadluženosti. Domácnosti by se měly poučit z minulých let, a i když se české ekonomice dobře daří, zvyšují se příjmy jednotlivců a tím i finanční prostředky rodin, domácností, měly by být ve svých finančních záležitostech obezřetné.

⁶⁵ D. Kotrbová, P. Strejček, Zadlužování českých domácností (2003-2014), [cit. 2018-05-09].
Dostupné z: <http://bankovnictvionline.cz/neprehlednete/zadluzovani-ceskych-domacnosti-2003-2014>

Vyjmenované dimenze ohrožení se již dnes promítají do života rodin v České republice. Nejsou neznámé a rodiny je řeší v běžném životě. Je tím položena otázka, do jaké míry mají rodiny možnost nastalé situace zvládat samy a do jaké míry má do jejich života zasahovat stát svými opatřeními. Na rozdíl od předchozích let, jednotná, neadresná a monopolně státem uplatňovaná opatření sociální politiky pro rodiny, (o rodinné politice jako takové, nelze zatím hovořit), vznikala postupně a nesystémově, bez občanské účasti rodin na rozhodování při řešení jejich sociálních situací.⁶⁶

Ačkoli se má za to, že v době socialistického Československa nebyli chudí lidé a bezdomovci, opak je pravdou. Tito lidé existovali i za tohoto režimu. Bezdomovci a lidé, kteří nepracovali, jsou to takoví lidé, kteří nechtějí pracovat, nikdy pracovat nebudou, jedná se o tzv. nezaměstnatelné, byli pro socialistický stát nepřijatelní, a proto byli často perzekuováni, nebo pod stálou kontrolou. Státní orgány se snažily, aby takoví lidé nebyli vidět. Vždyť v této době měli občané právo na práci a povinnost pracovat.

Socialistický stát nepřipouštěl možnost, že by lidé byli chudí a nezaměstnaní. Přesto určitá část obyvatelstva byla ohrožena chudobou. Chudoba se částečně týkala důchodců, protože se každých deset let měnil zákon o sociálním zabezpečení a starobní důchodci na tyto novelizace často dopláceli snížením důchodu. K nim se řadily rodiny s více dětmi. Při poměrném vyrovnávání platů rodiny, u dvoupříjmových rodin, dokázaly tyto při dvou dětech udržet základní standard. Při třech a více dětech se objevoval sociální propad. Toto byly nejviditelnější skupiny obyvatel ohrožených chudobou, jak vyplývá z rozpravy uvedené v pořadu Historie.cs, kde tuto situaci objasnil Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.⁶⁷

V období před rokem 1989 byla v Československé republice uměle udržovaná zaměstnanost, která byla vytvořena na základě deklarovaného zajištění práce všem práceschopným obyvatelům. Byl zaveden systém umístěnek zajišťující práci absolventům škol, jako byl obor učitel, lékař a zdravotní sestra, ale bez jejich účasti na volbě místa působení (např. Moje maminka po absolvování střední zdravotní školy dostala umístěнку do léčebny tuberkulózy v Kašperských horách). Tento systém také

⁶⁶ V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd., Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 388, ISBN 978-80-7478-921-2

⁶⁷ Historie.cz, Fenomén chudoby, [cit. 2018-05-10].
Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1010638-fenomen-chudoby>

sloužil k zajištění osídlení příhraničních regionů nebo vznikajících měst s výrobou zaměřenou na těžký průmysl.⁶⁸

Domnívám se, že v této době lidé neprožívali stres a strach z nezaměstnanosti, tak jako je tomu dnes. Také neznali taková slova jako pracovní přetížení, přepracovanost, stres a deprese, které by vznikaly na základě zvýšené náročnosti zaměstnání. Toto mohly být jen ojedinělé případy, protože umělá zaměstnanost nevyžadovala takové pracovní zatížení. Vzhledem k tomu, že byly vyrovnané mzdy, neměli lidé motivaci k lepším pracovním výsledkům, protože na jejich příjmu se nic nezměnilo. Nebyl téměř rozdíl mezi kvalifikovanou a nekvalifikovanou pracovní silou. Zvýšení mezd v pracovním procesu záleželo často na angažovanosti zaměstnanců v politickém životě, tedy příslušnosti k tehdejší KSČ nebo SSM.

Mám vlastní zkušenost s touto skutečností, protože když jsem ve svém prvním zaměstnání odmítla vstoupit do SSM, bylo mi dáno na vědomí, že nikdy nedosáhnu úrovně platu svých kolegů a že i nově příchozí pracovníci budou dosahovat vyššího ohodnocení. Na konec jsem, po dohodě s vedoucím pracovníkem, ze zaměstnání odešla s tím, že mi tato skutečnost, že jsem odmítla vstoupit do SSM, nebyla zapsána do pracovního posudku, který se odevzdával v následujícím zaměstnání. Pokud by se tak bývalo stalo, měla jsem velmi malou naději na získání zaměstnání, které by odpovídalo mému vzdělání.

Pokud se týká změny zaměstnání je to dnes velmi běžná praxe. Lidé často mění zaměstnání, ať již z osobních nebo finančních důvodů. Při změně zaměstnání získávají více zkušeností, které mohou využít během svého pracovního života. V období před rokem 1989, pokud lidé měnili častěji zaměstnání, dopouštěli se tzv. fluktuace, která byla nežádoucí. V novém zaměstnání bývali přijímáni s despektem. Předpokládalo se, že člověk zůstane pracovat na jednom místě celý život. Vzhledem k tomu, že vše bylo pod kontrolou státu, vše se plánovalo, byla i plánována pracovní místa a jejich počet. Nebylo nutno se obávat, že se člověk stane nezaměstnaným. Za jistotu zaměstnání, za sociální a zdravotní zajištění platil občan socialistického Československa osobní nesvobodou. Na jeho život a život jeho rodiny dohlížel stát.

⁶⁸ Geografické rozhledy, Nezaměstnanost v Česku v historickém pohledu, s. 28, [cit. 2018-05-10].
Dostupné z:

http://urrlab.cz/sites/default/files/svoboda_p._nemeskal_j._2015_nezamestnanost_v_cesku_v_historickem_pohledu_geograficke_rozhledy_24_4_s._28-29.pdf

Současnost již neposkytuje stabilní zaměstnání ani jistotu práce. Časté změny na trhu práce, nejistota práce nebo naopak dnešní přetížení v pracovním procesu mohou být příčinami stresu, depresí. Mohou mít za následek zdravotní problémy a také se promítají do života rodin. Rodinní příslušníci nemají čas jeden na druhého, pracovní vytížení rodiče nemají tolik času na výchovu svých dětí. Může nastat odcizení v rodinách, může dojít k jejich rozpadu.

V České republice byl již pře rokem 1990 vysoký počet rozvodů, rozváděla se třetina manželství, jak uvádí dokument, vypracovaný Gender Studies, v roce 2010 a který byl financován Zastoupením evropské komise v ČR. Pokles rozvodů neustal, a naopak stoupal i po roce 1990. V současné době se téměř polovina manželství rozvádí. Dříve bylo hlavním důvodem pro rozpad manželského svazku uzavírání sňatku v nízkém věku, a častým důvodem k uzavření manželství bylo těhotenství partnerky. Rozvod není českou společností vnímán negativně, ale naopak, společnost je vnímá jako běžnou součást života, která umožňuje lidem vyřešit jejich narušené manželské soužití. Rozvodovosti se přizpůsobilo také zákonodárství, jehož kroky směřovaly ke zjednodušení právních předpisů pro rozvody. V roce 1998 sice došlo ke zpřísnění vyřizování žádostí o rozvod v manželství s nezletilými dětmi, ale ani toto zpřísnění růst rozvodovosti nezastavilo, jen pozdrželo. Toto zpřísnění, podle vypracovaného dokumentu, však alespoň vedlo k tomu, že se poklesl počet rozvodů v manželství s nezletilými dětmi.⁶⁹

Podle Českého statistického úřadu se v České republice do konce roku 2017 rozvedlo 25,8 tisíce manželství. U rozvodů převažovali manželé s nezletilými dětmi (15,2 tisíce) nad těmi bez nezletilých (10,6 tisíce). Nejvíce párů s dětmi vychovávalo v době rozvodu 1 nezletilé dítě. Celkem se rozvod dotkl 23,8 tisíce dětí. Lidé se nejčastěji rozvádějí v období tří až šesti let po uzavření manželství. Celková rozvodovost, podle statistického úřadu, meziročně vzrostla z 45 % na 47 %.⁷⁰ Podle údajů od Českého statistického úřadu lze usuzovat, že zpřísnění vyřizování žádostí

⁶⁹ Gender Studies 2010 Rodinná politika: rodičovská a mateřská v kontextu sladování rodinného a pracovního života a rovných příležitostí žen a mužů, 2010, s. 10-11, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

https://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/Rodinna_politika.pdf

⁷⁰ Český statistický úřad, Pohyb obyvatelstva-2017, 2018, [cit. 2018-05-20]. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2017>

o rozvod z roku 1998, tak jak uvádí dokument Gender Studies, nemá tak velký vliv na rozvodovost v rodinách s nezletilými dětmi.

Dalším problémem, který může vyvolat rozpad rodiny, je ztráta zaměstnání. Ztrátu zaměstnání někteří jedinci řeší alkoholem nebo drogami a pod vlivem těchto látek dochází také k nárůstu násilí v rodinách. Ztrátou zaměstnání dochází také ke snížení životní úrovně členů rodiny. Pokud rodina jako celek nezvládá tuto situaci řešit, obrací se na stát, který prostřednictvím své rodinné politiky může zajisti podporu žadatelů.

Pro rodinnou politiku je důležitá harmonizace vztahu mezi zaměstnáním a rodinou. Tuto harmonizaci se snaží uskutečňovat jak jedinci a rodiny, tak je vyvíjena tato snaha i z trhu práce, podnikatelského prostředí a samozřejmě i ze strany státu prostřednictvím rodinné politiky. Snaha o harmonizaci vychází ze zájmů hlavních účastníků, ať již jsou jimi osoby, které žijí v různých formách rodinného života, tj. od klasického manželství až po nesezdané páry a další formy soužití, nebo jsou to zájmy zaměstnavatelů, od drobných živnostníků až po velké nadnárodní společnosti, nebo zájmy národní, státu. Všichni tito aktéři, rodiny, zaměstnavatelé, stát, prošly od roku 1989 významnými změnami ve svých strukturách vlivem změn společenských hodnot a norem, které se změnilo na základě ekonomického a sociálního vývoje posledních let.

Lidé v současné době přikládají větší důraz na možnost seberealizace ve svém zaměstnání a dávají přednost takovým pracovním místům, která jim toto umožňují zároveň s možností větší kontroly pracovního výkonu a podmínkami pro tento výkon. Zároveň s tím však dávají stále větší důraz na kvalitu mimopracovního života.

Zaměstnavatelé, ať již živnostníci nebo firmy a společnosti, si uvědomují, že určitý nesoulad mezi rodinným životem a zaměstnáním se může podílet i na jejich výkonnosti, může to být i jeden z faktorů, který má vliv na dosahování jejich zisků. Jak uvádí ve své knize T. Syrovátka (Rodina, zaměstnání a sociální politika): „v průmyslových společnostech dnes převládá názor, sdílený řadou politiků i zaměstnavatelů, že jde o jeden z významných důvodů ekonomických a sociálních ztrát pro všechny aktéry: pro rodiny, stát, i pro jednotlivé firmy.“⁷¹

V rámci státu pak může tato disharmonie ovlivňovat demografické procesy, jako je klesající porodnost, v jejímž důsledku ubývá obyvatelstva, a stárnutí populace.

⁷¹ T. Syrovátka et al., Rodina, zaměstnání a sociální politika, 1. vyd., Boskovice: František Šalé-ALBERT, 2006, s. 19-21, ISBN 80-7326-104-9

Disonance také přináší státu požadavky na zajištění zdrojů pro zabezpečení výdajů v sociální oblasti, vzhledem k tomu, že klesá schopnost rodin udržovat solidaritu mezi svými příslušníky. Stát má zájem na udržení určité míry reprodukce a solidarity uvnitř rodin mezi jejími členy a generacemi, protože náhrada těchto funkcí uvnitř rodin státem, (zejména se jedná o zajištění pečovatelské role vůči dětem a vůči starým členům rodiny), formou služeb nebo finančními příspěvky, je pro něj vždy nákladná.⁷²

Současná rodinná politika do svých koncepcí promítá snahu o soulad rodiny a zaměstnání a vzhledem k této snaze podporuje solidaritu uvnitř rodin tím, že uplatňuje adresný přístup, neposkytuje svou podporu celoplošně, ale zaměřuje ji jak na jednotlivé občany, tak rodiny. Dociluje se tak lépe vynaložených finančních prostředků státu a cílené sociální pomoci.

Koncepce rodinné politiky v roce 2017 staví rodinu jako základní jednotku společnosti. Chápe rodinu také jako společenství, které člověka utváří, formuje jeho vztah ke společnosti, k světu a jen stabilní a prosperující rodiny jsou zárukou dobrého prostředí pro výchovu dětí. Rodina je v koncepci rodinné politiky chápána jako společenství, ve kterém se projevují hodnoty lásky, porozumění, úcty a vzájemné péče. Toto postavení rodiny a její pochopení a včlenění do společnosti se velice liší od postavení rodiny v období před rokem 1989, kdy rodina neměla tak samostatné postavení. Naopak byla neustále pod dohledem státu.

Koncepce rodinné politiky roku 2017 je rozdělena do několika částí. Cíle, které si koncepce klade, vycházejí z analýz současného stavu, jeho zapracování do uvedené koncepce. Byly zpracovány analýzy poklesu porodnosti, stárnutí populace, změny struktury rodiny, vliv chudoby na rodiny apod. Jednou z důležitých částí koncepce, kterou se zásadně liší od koncepcí nebo sociálních politik předchozích let, je zjišťování potřeb rodin pro jejich lepší, stabilnější život.

Mezi tyto potřeby patří startovací byty a důstojné bydlení pro seniory, dostupná a kvalitní péče o děti, podpora stabilních partnerských a rodinných vztahů, státní podpora flexibilních forem práce, úprava mateřské a rodičovské dovolené, účast rodičů pečujících o děti do čtyř let v systému sociálního pojištění, přesunutí prostředků ze

⁷² T. Syrovátka et al., Rodina, zaměstnání a sociální politika, 1. vyd., Boskovice: František Šalé-ALBERT, 2006, s.19-21, ISBN 80-7326-104-9

slevy na manžela nebo manželku do přímé podpory rodiny s dětmi, navýšení přídavků na děti, porodné pro každé dítě. Mezi další podpory, které stát chystá v rámci této koncepce patří také novomanželské půjčky, služby pro domácnost, dlouhodobé ošetrovné, podpora zapojení mužů do péče o rodinu apod.⁷³

Koncepce rodinné politiky v roce 2017 je koncepcí, která se teprve bude uskutečňovat. Její naplnění nebude dílem jen jednoho státního orgánu, ale jak je uvedeno v kapitole 4 této práce, budou se podílet se na jejím naplňování jak jednotlivá ministerstva, tak územně správní celky, od krajů až po obce. Státu také pomáhají neziskové společenské organizace, které získávají na svou činnost dotace od státu a tím se rovněž stát zapojuje do dalších oblastí pomoci rodinám.

Na koncepci rodinné politiky v roce 2017 je nejlépe vidět, jakým vývojem rodinná politika prošla od roku 1989 až po současnost. Po roce 1989 byla rodinné politice věnována malá pozornost. Pozornost byla věnována ekonomickým a politickým reformám. Česká společnost procházela zásadní transformací, která se dotýkala řady životních podmínek rodin s dětmi a faktorů ovlivňující zakládání rodin. Státní podpora rodin se stala součástí sociální politiky a postupně ztratila univerzální charakter.

V první polovině 90. let bylo cílem vlády snížit závislost rodin na sociálních dávkách a finanční podporu poskytovat pouze těm, kteří ji skutečně potřebují. Tento systém zvýhodňoval nízkopříjmové rodiny a vedl ke znevýhodnění rodin se středními příjmy. Dalším opatřením bylo zavedení příjmového testování přídavků.⁷⁴

Současná koncepce rodinné politiky je zaměřena na podporu funkčních rodin (na podporu ohrožených rodin je zaměřena Národní strategie ochrany práv a dětí a Národní strategie sociálních služeb). Rodina se stala opravdovou základní složkou společnosti, státu a stát tuto pozici rodiny deklaruje koncepcí rodinné politiky. Ve společnosti došlo k uvědomění, že ochrana rodiny je důležitým úkolem státu, protože rodina je základní společenství, které vychovává a formuje novou generaci. Z tohoto hlediska se také

⁷³ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 1, [cit. 2018-06-02].
Dostupné: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

⁷⁴ B. Burcin, L. Fialová, J. Rychtaříková a kol. Demografická situace ČR, 1. vyd., Praha 2010, Sociologické nakladatelství (SLON), s. 179, ISBN 978-7419-024-7

současná koncepce zaměřuje na jednotlivé oblasti života rodiny a jejích členů.
Analyzuje současný stav a stanovuje cíle podpory a ochrany.

6 BUDOUCNOST RODINNÉ POLITIKY

Budoucnost rodinné politiky a její význam v neustále se měnících ekonomických, sociálních a politických podmínkách tvoří náplň poslední části práce. Tématem této části je pohled na budoucnost rodiny, její struktury a postavení v následujících letech.

V současné době, stejně jako v letech příštích bude platit, že rodina je přirozeným primárním prostředím každého občana. Je nezastupitelným místem vzájemné pomoci a zdrojem sociálního bezpečí. Každá společnost má zájem na tom, aby rodina mohla sama zvládat své problémy a zajišťovat své funkce a svůj rozvoj. Rodinná politika je souhrnem kroků, které může stát podniknout pro zajištění a rozvoj rodinného a pracovního života jeho obyvatel.

Stát by měl poskytovat sociální pomoc rodinám v případě nedostatečnosti nebo selhání jejich zdrojů nebo v případě neschopnosti těchto zdrojů využívat. Vedle pomoci standardním rodinám se by se měl rozvíjet i systém pomoci ohroženým rodinám. Dále by měly být rozvíjeny formy specifických činností orientovaných především na obnovu rodinné péče, případně na alternativní rodinnou péči, na pomoc rodinám, ve kterých vyrůstají zdravotně postižené děti, za účasti dobrovolných, občanských organizací a státu.⁷⁵

V dokumentu nazvaném „Strategický rámec Česká republika 2030“, který vydal Úřad vlády České republiky a který je výsledkem aktualizace „Strategického rámce udržitelného rozvoje 2010“, je uvedeno, že společnost v České republice je soudržná díky funkčním rodinám a participujícím komunitám. Rodina je první místo socializace nutné pro rozvoj společnosti. Fungující a stabilní rodina napomáhá soudržnosti společnosti.

V další části tohoto dokumentu je kladen důraz na účinnou rodinnou politiku, podporující rodinu ve všech jejích základních funkcích a je postavena na předpokladu, že péče o děti a jejich výchova není jen soukromou záležitostí rodičů, ale i významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti.

⁷⁵ M. Potůček, Křižovatky české sociální reformy, 1. vyd., Praha 1999, Sociologické Nakladatelství (SLON), s. 252, ISBN 80-85850-70-2

Rodinná politika, dle tohoto dokumentu, musí být koncipována mezigeneračně a zaměřena na podporu i středně příjmových rodin.⁷⁶

Rizika pro soudobé rodiny mají celý komplex daností, a to jak na mikrosociální, tak makrosociální úrovni. Je potřebné, aby veřejné politiky, a zejména rodinná politika, dokázaly tyto příčiny rozeznat a adekvátně na ně reagovat. Toto často naráží na rozdílnost názorových a ideologických přístupů. Je rozdílnost názorů na příčiny ohrožení rodin a na problémy rodin jak mezi samými odborníky, tak mezi odborníky a veřejností. Jsou také rozpory mezi veřejným míněním a požadavky na společenskou podporu. Na jedné straně je vyžadována velká autonomie rodiny, ale na druhé straně lidé přisuzují společenské podpoře rodiny velký význam. Očekávání od rodinné politiky se mění v závislosti na fázích rodinného cyklu, v závislosti na věku dítěte, na míře soběstačnosti a ekonomické aktivitě dospělých členů rodiny.⁷⁷

Koncepce rodinné politiky v roce 2017 se zabývá otázkami budoucnosti. Ve své části „Co si lidé od rodinné politiky nejvíce přejí“ stanovuje priority pro zaměření rodinné politiky. Mezi požadavky a priority jsou uvedeny podpora bydlení pro mladé rodiny, podpora flexibility pracovní doby, zvýšení počtu předškolních zařízení a školních družin, snížení daní pro rodiny s dětmi, opětovné zavedení zdanění manželů, zavedení půjček pro mladé rodiny, rozšíření porodného.

Lidé také očekávají vytvoření stabilního a přehledného ekonomického a právního prostředí bez zbytečných byrokratických překážek a regulací. Toto prostředí by mělo podpořit ekonomický rozvoj, fungování trhu práce a růst produktivity, který je podmínkou pro zvyšování reálných mezd a tím i životní úrovně rodin s dětmi i bezdětných.⁷⁸

Rodina je pro stát základní a nejdůležitější jednotkou. Je důležité, aby to byla rodina s dětmi, které tak mohou zajistit pokračování generací. K tomu, aby v rodině bylo více dětí, je zapotřebí, aby rodiny měly dostatečnou životní úroveň. Tu chce stát v budoucnosti zajistit zohledněním zvyšujících se nákladů, které tím v rodinách

⁷⁶ Úřad vlády České republiky, Strategický rámec Česká republika 2030, s. 19-20, [cit. 2018-01.03]. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/>

⁷⁷ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 23-24, [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

⁷⁸ V. Kuchařová a kol., Zpráva o rodině, VÚPSV, v.v.i. Praha, 2017, s. 22-23, [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

vznikají, a současně bude brát na zřetel hodnotu ušlých příležitostí spojených s péčí a výchovou dětí.

Další opatřením, kterým chce stát v budoucnosti pomáhat rodinám, je podpora flexibilních forem zaměstnání, jako je práce z domova, částečné úvazky a flexibilní pracovní doba. K tomu také náleží zajištění finanční a místní dostupnosti předškolní a rané školní péče o děti. Tato opatření by měla přinést sladění pracovního a rodinného života. Zformování pracovního a rodinného života nepřináší jen ulehčení životních situací v rodinách s dětmi, ale také v rodinách, které pečují o seniory nebo handicapované rodinné příslušníky. Cílem tohoto opatření by mělo být také zajištění vyšší kvality života, díky dostatku volného času mimo zaměstnání a současně zajištění dostatečného počtu pracovních sil pro trh práce.

Stát bude svou podporu také zaměřovat na rodiny, které se nacházejí ve specifických podmínkách. Jedná se zejména o neúplné rodiny, rodiny, jejichž člen má zdravotní postižení, rodiny se třemi a více dětmi a rodiny, které mají specifické potřeby. Jsou to rodiny, které mohou být nejvíce ohroženy relativní i absolutní chudobou. V této oblasti chce stát stanovit taková opatření, která zajistí členům těchto rodin rovný přístup ke vzdělání, uplatnění na trhu práce a ve společnosti, a opatření, která by měla zabránit jejich vyloučení ze společnosti.⁷⁹

Zatímco Strategický rámec Česká republika 2030 vytyčuje směr, kterým se v rámci této studie bude ubírat význam rodin a pomoc v jejich základních životních funkcích, tak Koncepce rodinné politiky v roce 2017 se zaměřuje již na jednotlivé oblasti, ve kterých může podpořit rodiny a upravit tak podmínky pro plnění jejich základního poslání, tj. být základem společnosti, být zárukou dobrého prostředí pro výchovu dětí. V koncepci nacházíme analýzu podmínek, které ovlivňují život rodiny, a tím celé společnosti. Jedná se například o pokles porodnosti, stárnutí populace, změnu struktury rodiny a zvyšující se chudobu rodin s dětmi.

Na základě těchto analýz a dalších dokumentů a koncepcí, které byly podkladem pro vypracování této koncepce, pak definují potřeby rodin a zaměření státu a jeho orgánů na jednotlivé problémy. Do řešení nastíněných problémů a v jejich realizaci počítá stát v této koncepci se spoluprací s kraji a obcemi. Rostoucí význam rodinné politiky na

⁷⁹ Úřad vlády České republiky, Strategický rámec Česká republika 2030, s. 20-21, [cit. 2018-02-03]. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/>

úrovni krajů a obcí patří mezi hlavní směry v oblasti rodinné politiky, a to hlavně z důvodu, že rodiny potřebují vedle státní garance materiální a příjmové úrovně také i nemateriální podporu svých funkcí, optimálně prostřednictvím zajištění svých služeb, jako je bydlení, sociální služby, služby předškolní a rané školní péče o děti apod.

Na regionální a místní úrovni lze uplatňovat nástroje a opatření, která nejlépe reagují na potřeby rodin a jejich specifické problémy. Význam rodinné politiky narůstá i v oblasti stárnutí populace a v nutnosti podpory občanů při zakládání rodin. Investice, které stát přiděluje do rodinné politiky na těchto úrovních, pomáhají udržovat a stabilizovat mladé rodiny v menších obcích a městech.⁸⁰

Z vlastní zkušenosti musím říci, že nejbližší mají k rodinám a jejich potřebám úřady na lokální úrovni. Jako členka finančního výboru úřadu jedné městské části Prahy, vidím, jak tato městská část ze svého rozpočtu přispívá organizacím, které zajišťují aktivity mládeže ať již sportovní nebo kulturní. Současně přispívá organizacím, které pomáhají matkám nebo otcům na mateřské nebo rodičovské dovolené.

V oblasti výchovy a vzdělávání mladé generace působí městská část jako zřizovatel příslušných výchovných zařízení, mateřské školy a základní školy. Za spoluúčasti státu se podílí na neustálém vylepšování vzdělávacích podmínek a prostředí těchto zařízení. Další oblastí, kterou se městská část zabývá, je oblast péče o seniory. Péče probíhá jak v oblasti sociální, tak kulturní a společenské.

Dalším okruhem činnosti je pomoc zdravotně handicapovaným spoluobčanům tím, že např. finančně podílí na činnosti organizací, které se zabývají přizpůsobováním prostředí pro jejich mobilitu. Součástí rodinné politiky této městské části je také starost o sociálně slabé spoluobčany. Na jedné straně je však snaha pomoci, na druhé straně jsou dány hranice finančních prostředků, které tuto pomoc omezují.

Ekonomickou výkonnost územních celků a kvalitu života jejich občanů přímo ovlivňuje způsob jejich řízení a rozvoje. Spolupráce mezi jednotlivými oblastmi veřejné správy má větší pozitivní nebo negativní dopad na domácnosti a firmy ve městech a jejich zázemí než v řídkěji osídlených oblastech. Proto je nutné tuto spolupráci

⁸⁰ MPSV, Koncepce rodinné politiky, verze 4. září 2017, s. 51, [cit. 2018-02-03].
Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31577/Koncepce_rodinne_politiky.pdf

jednotlivých oblastí veřejné správy koordinovanost napříč rezorty, regiony a různými jejími úrovněmi.⁸¹

V současné rodinné politice je za rodinu pokládán soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi nebo jednoho rodičů s dítětem nebo dětmi. Vzhledem k tomu, že s manželskými nebo partnerskými páry nebo jednotlivci a dětmi často žijí i jiné osoby, používá se také pojem rodinná domácnost, jejímž jádrem je úplná nebo neúplná rodina.⁸²

Jak se mění ekonomické, sociální a politické podmínky, tak se také mění pohled státu na rodinnou politiku. Rodinná politika se dostává do popředí zájmu státu a jeho institucí ne proto, aby rodinu stát ovládal a zasahoval nekompromisně do jejího života, ale aby rodinu v jejím životě podpořil a pomohl jí v takových situacích, ve kterých si rodina již sama nemůže pomoci. Vzhledem k měnícím se ekonomickým a sociálním podmínkám, které mohou ovlivnit funkčnost rodin, stát se svými orgány stanovuje koncepce a strategické rámce. V nich pak definuje úkoly a cíle, které by měly pomoci rodinám zvládnout jejich obtížné situace, které vlivem okolního prostředí mohou nastat.

⁸¹ Úřad vlády České republiky, Strategický rámec Česká republika 2030, s. 60, [cit. 2018-02-03].
Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/>

⁸² V. Krebs, Sociální politika, 6. vyd., Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 381, ISBN 978-80-7478-921-2

ZÁVĚR

Při psaní diplomové práce na téma „Rodinná politika po roce 1989 v ČR“ jsem se snažila postihnout vývoj postavení rodiny ve společnosti a vývoj vztahu rodiny a státu. Rozborem tohoto tématu jsem dospěla k poznání, že postavení rodiny od roku 1989 do současnosti prošlo určitým vývojem, který vrátil rodině její základní a nenahraditelnou pozici ve společnosti. Zatímco v roce 1989 byla její role pouze v oblasti populační a ekonomické, po roce 1989 se jí vrací její základní funkce. I přes pochyby některých skupin občanů zůstává tradiční rodina základním kamenem společnosti. Rodina je společenství, které zajišťuje novou generaci, vychovává ji a připravuje na budoucnost. Fungující a hmotně zajištěná rodina se stává základem společnosti a stabilního státu.

Práce dále ukázala, jak se změnila struktura rodiny vlivem nových ekonomických, sociálních a společenských podmínek. Od původní rodiny s pevně danými genderovými rolami, je struktura dnešní rodiny poněkud odlišná. Dnešní rodina již není tak pevně svázána manželským slibem, tedy manželstvím, ale je to také, a poměrně časté, soužití samostatných jedinců svobodných, rozvedených s dětmi nebo bez nich. Lidé vstupují do manželství v pozdějším věku, vlivem ekonomických a společenských podmínek, které umožňují ženám více se orientovat na kariéru a vlastní finanční zabezpečení, zvýšil se také věk prvorodiček a snižuje se počet dětí v rodinách vlivem zvýšeného věku matek u prvorozených dětí. Lidé dávají přednost bezstarostnému individuálnímu životu a samotě nežli v manželství, které je svázáno s odpovědností.

Rodiny současné doby jsou, na rozdíl od roku 1989, ohroženy nezaměstnaností, chudobou, stresem a nestabilním ekonomickým, sociálním a politickým prostředím. Takové to ohrožení rodinám před rokem 1989 nehrozilo, avšak do celého jejich života zasahoval stát a neumožňoval jim individuální rozvoj. Za jistotu zaměstnání a sociální a zdravotní jistoty platili lidé osobní nesvobodou. V dnešní době je nastolena otázka, do jaké míry má stát zasahovat do života rodin svými rozhodnutími.

Stejným vývojem, jakým prošlo postavení rodiny, prošla i rodinná politika. V socialistickém Československu rodinná politika tak, jak ji chápeme dnes, neexistovala. Nahradila ji sociální politika, kterou zajišťoval stát a stát také rozhodoval o její náplni. Rodinná politika nebyla na začátku 90.let minulého století chápána jako důležitá součást sociální politiky státu. Společenský a ekonomický vývoj, a hlavně

navrácení základního postavení rodiny do společnosti, donutilo stát zabývat se rodinnou politikou. A nebyl to jen návrat jejího postavení ve společnosti, ale i často měnící se podmínky života rodiny.

Dokument Strategický rámec Česká republika 2030 a koncepce rodinné politiky jsou sice dokumenty, které na podporu rodinné politiky stanovují podmínky a úkoly pro jednotlivé státní orgány a rezorty, ale jsou to dokumenty pro budoucnost nezávazné a změnitelné. Jsou závislé na právě vládnoucím politickém seskupení. Při každé politické nebo ekonomické změně mohou, a zřejmě i budou, tyto dokumenty měněny. Nejsou závazné pro žádnou novou vládu. Jak vyplývá z článku ze dne 23. září 2017, který nese název: Opozice kritizuje rodinnou koncepci: „Je pro chudinky, co si rodinu neudržely“, kde ministryně práce a sociálních věcí, paní Marksová k materiálu rodinné koncepce uvedla: „Samozřejmě, že nová vláda se podle ní (podle rodinné koncepce) řídit nemusí. To by bylo ale stejné, i kdyby byla přijatá před rokem. Je to stejné u všech vládních koncepčních materiálů ve všech oblastech“.⁸³

Tento přístup ke koncepci rodinné politiky nedává skutečnou záruku rodinám, že stát považuje rodinou politiku za takovou stěžejní část v sociální oblasti, aby ji zajistil stabilní koncepci do příštích let, která bude respektována všemi následujícími vládami a vládními seskupeními. Jak je tedy možné, že na jedné straně stát deklaruje rodinu, jako základní jednotku společnosti, která vychovává budoucí generaci, ale na straně druhé není schopen ji dát záruku své pomoci do budoucnosti, pokud se rodina ocitne v tíživé situaci.

Z uvedeného vyplývá, že i když se doba od roku 1989 změnila, změnily se ekonomické a sociální podmínky, a to velmi rychle, postoj státu a jednotlivých vládních seskupení k rodinné politice se mění jen velmi pozvolna. Domnívám se, že tím, že bylo rodině navráceno postavení jako základu společnosti, není zatím stát schopen odhadnout do jaké míry může zasahovat do života rodiny. V době měnících se ekonomických a sociálních podmínek se současně mění i potřeby rodin a jejich příslušníků. Stát by měl ve svých koncepcích a strategických plánech stanovit ty základní zásady, které by vždy mohly zajistit takovou podporu rodin, která by umožňovala za všech okolností udržet

⁸³ Echo24.cz, Opozice kritizuje rodinnou politiku: „Je pro chudinky, co si rodinu neudržely“, [cit. 2018-03-03].

Dostupné z: <https://www.echo24.cz/f/Opozice%20kritizuje%20rodinnou%20koncepci>

základní životní a sociální podmínky fungování rodiny. Tyto zásady by měly být neměnné, měly by se měnit pouze formy jejich naplňování.

Rodina je a bude do budoucna stále důležitou základní jednotkou společnosti. Nebude asi tak důležité, zdali bude v tradičním složení nebo se bude skládat z lidí nesezdaných, rozvedených nebo se stejnou sexuální orientací s dětmi nebo bez nich, ale důležité bude, aby v těchto rodinách byl plně funkční pocit sounáležitosti, solidarity a vzájemné péče v takovém rozsahu, aby se musela opírat o stát v co nejmenší míře.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol., *Demografická situace České republiky, Proměna a kontexty 1993-2008*, 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, ISBN 978-80-7419-024-7

BYDŽOVSKÝ, L., SOUKUPOVÁ, M. *Ústava Československé socialistické republiky*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1972, č. 23-14-48

KLIMEŠ, D., *Češi jsou příliš dlouho v práci*, Ekonom, Týdeník vydavatelství Economica, ročník LXII, číslo 18, ISSN 1210-0714

KOLEKTIV AUTORŮ ENCYKLOPEDICKÉHO INSTITUTU, *Ilustrovaný encyklopedický slovník, /pro – ž/,* 1. vyd. Praha: ACADEMIA, 1982, 505-21-856

KREBS, V. a kol., *Sociální politika*, 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, ISBN 978-80-7478-921-2

MAŘÍKOVÁ, H., *Proměny současné české rodiny*, 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2000, ISBN 80-85850-93-1

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Rodinná politika na úrovni krajů a obcí*, 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, ISBN 978-80-86878-82-9

MOŽNÝ, I., *Sociologie rodiny*, 2. vyd. Praha, Sociologická nakladatelství (SLON), 2002 ISBN 80-86429-05-9

POTŮČEK, M., *Křížovatky české sociální reformy*, 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1999, ISBN 80-85850-70-2

RÁKOSNÍK, J., ŠUSTROVÁ, R., *Rodina v zájmu státu*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, ISBN 978-80-7422-378-5

SYROVÁTKA, T., *Rodina, zaměstnání a sociální politika*, 1. vyd. Boskovice:
Nakladatelství František Šalé-ALBERT, 2006, ISBN 80-7326-104-9

Seznam použitých internetových zdrojů

ČERMÁKOVÁ, M., *Postavení žen na trhu práce*, 1997, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/1815c8033438c841b2dca524e33aa4e7dfa234bd_248389CERMA.pdf

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Bytová výstavba (1989-2016)*, 2017, [cit. 2018-05-07].

Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-w0i9dxmghn#11>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Pohyb obyvatelstva-rok 2017*, 2018, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/pohyb-obyvatelstva-rok-2017>

ČT24, HISTORIE.CS, *Fenomén chudoby*, [online], 4.10.2014, [cit. 2018-05-10].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1010638-fenomen-chudoby>

ECHO24.CZ, *Opozice kritizuje rodinnou koncepci*, [online], 2017, [cit. 2018-03-03].

Dostupné z:

<https://www.echo24.cz/a/iYzYF/opozice-kritizuje-rodinnou-koncepci-je-pro-chudinky-co-si-rodinu-neudrzely>

GENDER STUDIES, *Rodinná politika: rodičovská a mateřská v kontextu sladování rodinného a pracovního života a rovných příležitostí žen a mužů*, [online], 2010, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

https://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/Rodinna_politika.pdf

GEOGRAFICKÉ LISTY, *Nezaměstnanost v Česku v historickém pohledu*, [online], 2015, [cit. 2018-05-10].

Dostupné z:

http://urrlab.cz/sites/default/files/svoboda_p._nemeskal_j._2015_nezamestnanost_v_cesku_v_historickem_pohledu._geograficke_rozhledy_24_4_s._28-29.pdf

KOTRBOVÁ DENISA, STREJČEK PETR, *Zadlužování českých domácností (2003-2014)*, [online], 2016, [cit. 2018-05-09].

Dostupné z:

<http://bankovnictvionline.cz/neprehlednete/zadluzovani-ceskych-domacnosti-2003-2014>

KUČERA MILAN, *Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu*, 2010, [online], [cit. 2018-01-21].

Dostupné z:

http://www.cefres.cz/pdf/c22/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_csr.pdf,Editor/publisher:CEFRES,USR,3138,CNRS-MAEE://www.cefres.cz

KUCHAŘOVÁ VĚRA a kol., *Zpráva o rodině*, [online], 2017, [cit. 2018-02-06].

Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf

KUCHŘOVÁ VĚRA, *Ekonomické podmínky sladování rodiny a zaměstnání v České republice a ve Francii*, [online], 2013, [cit. 2018-02-15].

Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_362.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Historie vývoje důchodového systému v ČR*, [online], 2014, [cit. 2018-04-22].

Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/18251/vyvoj_2.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ 2004, *Národní zpráva o rodině 2004*. [online], 2004, [cit. 2018-01-21].

Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Koncepce rodinné politiky, verze 22. prosince 2016*, [online], 2016, [cit. 2018-02-15].

Dostupné z:

https://hnutiprozivot.cz/download/zpravy/2634-koncepce_rodinne_politiky.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Pomoc v hmotné nouzi*, [online], 2018, [cit. 2018-02-05].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Koncepce rodinné politiky, verze 4. září 2017*, [online], 2017, [cit. 2018-02-05].

Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/files/clanky/31577/Koncepce_rodinne_politiky.pdf

PARLAMENTNÍ LISTY, *Český statistický úřad: Zaměstnanost žen roste rychleji než zaměstnanost mužů*, [online], 2017, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

<https://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/tiskovezpravy/Cesky-statisticky-urad-Zamestnanost-zen-roste-rychleji-nez-zamestnanost-muzu-473869>

PORTÁL PRO SOCIÁLNÍ OBLAST MĚSTA PRAHY, *Sociální oblast*, [online], 2008-2011, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z: http://socialni.praha.eu/jnp/cz/rodina/rodinna_politika/index.xhtml

SOCIÁLNÍ DÁVKY, *Dávky sociální pomoci*, [online], 2018, [cit. 2018-02-05].

Dostupné z: <http://socialni-davky.unas.cz/socialni-pomoc.html>

SOCIÁLNÍ DOKTRÍNA ČESKÉ REPUBLIKY, 2001, [online], 2001, [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: http://www.sds.cz/docs/prectete/e_kolekt/soc_dokt.htm

STÁTNÍ FOND ROZVOJE BYDLENÍ, *Stát podporuje Vaše lepší bydlení*, [online], 2018, [cit. 2018-05-07].

Dostupné z: <http://www.sfrb.cz/programy-a-podpory/programy/>

ŠŤASTNÁ, J. *Když se řekne komunitní práce*, [online], 2016, [cit. 2018-05-20].

Dostupné z:

https://books.google.cz/books?id=XPzhDAAAQBAJ&pg=PA11&lpg=PA11&dq=ve%C5%99ejn%C3%A1+politika+a+rodinn%C3%A9+komunita&source=bl&ots=l9Vq-I l34&sig=p2hP2pc1t_sXV6ml7q7twmuKfwM&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjwvd2K4pPbAhUSblAKHfdPCuQQ6AEIQzAE#v=onepage&q=ve%C5%99ejn%C3%A1%20politika%20a%20rodinn%C3%A9%20komunita&f=false

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY, *Strategický rámec Česká republika 2030*, [online], 2016, [cit. 2018-01-03].

Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/udrzitelny-rozvoj/CR-2030/CR-2030_Navrhova-cast_final-k-MPR_30-11-2016.pdf

ZÁKONY PRO LIDI, *Zákon č.76/1952 sb. Zákon o dani ze mzdy*, [online], 1952-2018, [cit. 2018-04-18].

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1952-76>

SEZNAM ZKRATEK

Apod. - a podobně

Atd. - a tak dále

ČR - Česká republika

ČSSR - Československá socialistická republika

KSČ - Komunistická strana Československa

Např. - například

SSM - Svaz socialistické mládeže

Tzv. - Tak zvaný

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Magdalena Beranová

Obor: Ekonomicko-hospodářská studia

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Rodinná politika po roce 1989

Rok: 2018

Počet stran textu bez příloh: 56

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 11

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 24

Vedoucí práce: Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.